

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота бакалавра з психології
на тему: «Особливості формування характеру в підлітковому віці залежно
від стилю сімейного виховання»

Допущено до захисту
«___» _____ року

Здобувача вищої освіти
групи ПС 19-19
факультету туризму, бізнесу і
психології
освітньої програми «Практична
психологія»
за спеціальністю 053 «Психологія»
Бабич Альони Сергіївни

Завідувач кафедри психології і туризму
доктор психологічних наук, професор

_____ Олександр БОНДАРЕНКО
(підпис)

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент
Валентина КИРИЛЕНКО

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY
the Department of Psychology and Tourism

Thesis of Bachelor in Psychology
on the topic: « Peculiarities of character formation in adolescence depending on
the style of family upbringing »

Approved for defense
« ____ » _____ 2023

Higher education student of the
group PS 19-19
Faculty of Tourism, Business and
Psychology
educational program «Practical
psychology»
specialty 053 «Psychology»
Babych Aliona Serhiivna

Head of Department of Psychology and
Tourism, doctor of Psychology, professor
_____ Oleksandr BONDARENKO
(signature)

Scientific supervisor:
candidate of Psychology, associate
professor
Valentyna KYRYLENKO

National scale _____
Scores _____
ECTS _____

	стор.
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКА	7
1.1. Аналіз поняття «сім'я» та «сімейне виховання» в теорія сучасних психологів	7
1.2. Психологічна характеристика стилів сімейного виховання	12
1.3. Психологічна характеристика осіб підліткового віку	15
Висновок до першого розділу	27
Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ХАРАКТЕР ПІДЛІТКА	29
2.1. Організація дослідження: характеристика вибірки, методика вивчення стилів сімейного виховання та їх впливу на формування характеру підлітка	29
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	36
2.3. Аналіз впливу сімейного виховання на формування характеру підлітка	49
Висновок до другого розділу	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	64
ДОДАТКИ	68
АНОТАЦІЯ	74

Актуальність дослідження. Сімейне виховання має величезне значення у вихованні, освіті і становленні будь-якої людини. Сім'я це фундамент, зв'язок з яким людина відчуває протягом всього свого життя. Саме в родині закладаються основи моральності людини, формуються норми поведінки, розкриваються внутрішній світ і індивідуальні якості особистості. Крім цілеспрямованого батьківського виховання на дитину впливає внутрішньосімейна атмосфера загалом, причому ефект цього впливу проявляється з віком, відбиваючись у структурі особистості. Особливо актуальним це є для підлітків, адже саме в підлітковому віці батьківське ставлення набуває вирішального значення для становлення і закріплення образу «Я». Цей образ і ставлення до себе формуються під впливом того образу, що склався в батьків. Тому в сучасних умовах України саме сім'ї надається пріоритетне значення.

У підлітковому віці відбувається загострення рис характеру. Прагнення до самостійності, усвідомлення свого фізичного і духовного змужніння - одна з найбільш яскравих рис цього віку. І якщо батькам вдасться перебудувати свої відносини з підростаючими дітьми і змінити стиль виховання, то це, в свою чергу, відіб'ється і на характері дитини. При більшій виразності деякі риси характеру накладають відбиток на особистість як таку і, нарешті, можуть набувати патологічний характер, руйнуючи структуру особистості. Важливим є дослідження того, який стиль виховання переважає в сім'ї і який вплив він робить на формування особистості у підлітків. Отже, це підкреслює актуальність обраної теми дослідження і необхідність її подальшого теоретичного вивчення.

Основні теоретичні, методологічні, наукові напрями проблеми виховання підлітків в сім'ї відображені в працях багатьох класиків педагогіки та психології, зокрема в роботах педагогів минулих століть (Я.-А. Коменського, П. Лесгафта, Д. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, М. Пирогова, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та інших) та психологів (Л. Виготського, Г. Костюка та інших).

За останнє десятиліття помітно збільшилась кількість змістовних досліджень проблеми переходу від дитинства до дорослості Ірина Бех вивчала

особливості психологічного розвитку підлітків та їх соціальну адаптацію. Також, Ольга Добрякова досліджувала психологічні особливості підлітків з різних соціальних груп і проблеми їхньої соціалізації. До інших відомих українських психологів, що досліджували дану проблему, можна віднести Л.Макаренко, І.Галкіну, Н.Куцевол та багатьох інших. Вони досліджували різноманітні аспекти переходу від дитинства до дорослості, включаючи соціальні, психологічні, біологічні та культурні аспекти цього процесу.

Однак недостатньо розробленою, а тому актуальною, залишається проблема взаємин батьків і підлітків. Адже із кожним новим поколінням вона ставиться по-новому, виникають нові проблемні ситуації, які потребують дослідження і вирішення.

Мета дослідження - виявити залежність між психологічними стилями сімейного виховання і розвитком характеру в підлітковому віці.

Об'єкт – розвиток характеру у підлітковому віці

Предмет – сімейне виховання як чинник розвитку характеру підлітка

Завдання дослідження: відповідно до мети роботи було поставлено ряд завдань:

- шляхом опрацювання наукової психологічної літератури здійснити теоретичний аналіз поняття «сім'я» та охарактеризувати стилі сімейного виховання як чинника розвитку характеру підлітка;

- визначити методологію та процедуру емпіричного вивчення впливу сімейного виховання на розвиток характеру в підлітковому віці;

- проаналізувати отримані результати емпіричного дослідження та виявити зв'язок між стилями сімейного виховання та розвитком характеру в підлітковому віку.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, використано теоретичний порівняльно-логічний аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури з метою з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми; методи емпіричні: методика діагностики батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна; методика «Спрямованість на оцінку» за

Т.В.Ескакусто; методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г.М.Казнацевою); методи математичної статистики з використанням програми SPSS: непараметрична кореляція за коефіцієнтом Спірменом. Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою кількісного і якісного аналізів.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Трипільського ліцею, Київської області, Обухівського району. До дослідження було залучено: 35 підлітків з 5-11 класів (2 учня 5-А класу, 4 учні 6-тих класів, 2 учня 7-А класу, 2 учня 8-А класу, 5 учнів 9-А класу, 5 учнів 10-А класу, 15 учнів з 11-А класу) та їх батьків.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення та результати роботи 18 травня 2023 року доповідались та обговорювались на засіданні кафедри психології і туризму, міжнародній науково-практичній відеоконференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» та були представлені у вигляді тез у збірнику.

Структура та обсяг дипломної роботи: дипломна робота складається з двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 38 праць. Загальний обсяг роботи складається з 75 сторінок, а основний зміст роботи міститься на 61 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКА

1.1. Аналіз поняття «сім'я» та «сімейне виховання» в теорія сучасних психологів.

Проблема сучасної української сім'ї цікавила й продовжує цікавити вчених різних наукових напрямків: педагогів з позиції організації виховного процесу, соціологію – з позиції соціалізації особистості, формування соціальних контактів, з психології – розвитку психічних процесів особистості відповідно її віку під впливом різних чинників тощо.

Сім'я відображає економічні, моральні та духовні суперечності суспільства, є моделлю конкретного періоду його розвитку. Однак, сучасні економічні та демографічні проблеми, криза в культурі та повномасштабна війна в країні впливають на життєдіяльність сучасної сім'ї, що призводить до її дезорганізації [17, с. 224].

Варто зазначити, що термінів поняття «сім'я» існує чимало. Різні дослідники, орієнтуючись на нормативно-правові документи, розширюють це поняття, удосконалюють та розширюють його розуміння. Розглянемо декілька основних термінів.

У психологічному словнику для батьків сім'ю визначають як малу групу, засновану на шлюбі або кровному спорідненні, члени якої зв'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою. У шлюбі і сім'ї відносини обумовлені різницею статей і потребами, що проявляються у формі морально-психологічних взаємин [29, с.8-11].

Сім'я - це мала соціальна група, що складається з чоловіка та жінки, які перебувають у шлюбі, їхніх дітей та інших осіб, пов'язаних з ними родинними зв'язками, яка здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності та виховання дітей [27, с.7]. Ця невелика спільнота є важливою формою організації досвіду має власну сімейні традиції й культуру, цінності, власні потреби і шляхи їх задоволення.

Згідно з поглядами Л.Д. Столяренка та С.І. Самигіної, сім'я є соціально-педагогічною групою людей, призначеною для задоволення потреб у самозбереженні (продовженні роду) та самовизначенні (самоповазі) кожного з її членів [28].

Сім'я як основний соціальний інститут становлення особистості виконує ряд функцій. Так, в роботах різних вітчизняних і закордонних дослідників (Осипова, 2002; Алексієнко, 2008 та інші), можна зустріти такі основні функції сім'ї та їх характеристику [13, с.442]:

-виховна функція сім'ї полягає в тому, щоб задовольняти індивідуальні потреби в батьківстві у контактах з дітьми і їхнім вихованням;

- господарсько-побутова функція сім'ї складається в задоволенні матеріальних потреб сім'ї й у сприянні збереження їхнього здоров'я;

- емоційна функція сім'ї полягає в тім, щоб задовольняти потреби її членів у симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті;

- функція духовного (культурного) спілкування несе в собі задоволення потреб у спільному проведенні дозвілля, взаємному духовному збагаченні;

- функція первинного соціального контролю, яка полягає у забезпеченні виконання членами родини соціальних норм;

- сексуально-еротична функція полягає у задоволенні сексуальних потреб родини.

Функції сім'ї з часом зазнають змін: деякі функції зникають, інші з'являються відповідно до нових соціальних умов, а деякі змінюють своє положення в загальній структурі. Функції сім'ї можуть бути порушені, що призводить до утруднення виконання її життєдіяльності, порушення функцій можуть бути спричинені різноманітними факторами, такими як особливості особистостей її членів та взаємин між ними, а також умови життя сім'ї.

Але паралельно з реалізацією основних функцій, сім'я виконує і низку завдань, які тісно пов'язані між собою. це, насамперед, функція продовження роду та завдання, яке тісно з нею пов'язане – виховання дітей. Вчені виділяють наступні завдання, які стосуються реалізації виховної функції: створити

максимальні умови для росту і розвитку дитини; забезпечити соціально-економічний і психологічний захист дитини; передати досвід створення і збереження сім'ї, виховання в ній дітей і відносини до старшого; навчити дітей корисним прикладним навичкам і умінням, спрямованим на самообслуговування і допомогу близьким; виховати почуття власного достоїнства, цінності власного «я» [13, с.442].

Сімейне виховання, що має свої корені в давнині, є однією з найважливіших форм соціалізації та виховання дітей. Воно об'єднує культуру, традиції, звичаї, погляди народу, сімейно-побутові умови та взаємодію батьків з дітьми для повноцінного розвитку та формування особистості дитини. Це одна з найдавніших форм взаємодії з дітьми, вона поєднує цілеспрямовані дії батьків з повсякденним впливом на сімейну побутову атмосферу та турботу про підростаюче покоління [25, с. 38-39]. Сімейне виховання у вузькому розумінні - це взаємодія батьків з дітьми, що базується на родинній близькості, любові, турботі, повазі та захисті дитини, створенні оптимальних умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку та саморозвитку особистості дитини.

М. Боришевський зазначає, що «виховання дитини – це важка, найбільш працемістка сфера людської діяльності, успіх якої зумовлюється безліччю чинників різноманітного походження» [5, с.8]. Найважливішими з них вчений вважає такі: певні взаємини в сім'ї, відповідний стиль спільної життєдіяльності всіх її членів, взаємини між самими батьками; стосунки між батьками і представниками найстаршого покоління – дідусем і бабусею; ставлення дорослих безпосередньо до дитини.

Сім'я є традиційним інститутом виховання особистості дитини. Те, що дитина здобуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього наступного життя. У ній закладаються основи особистості дитини, і до вступу в школу вона уже більш ніж наполовину сформувалася як особистість [2; 11], відбувається формування системи цінностей дитини, закладається основа її майбутніх соціальних зв'язків. І. С. Кон стверджував, що немає ніякого аспекту поведінки підлітків, який не залежав би від їхнього сімейного середовища [23, с. 177].

Дослідники проблем сім'ї (І.М. Балинський, А.І. Захаров, І.О. Сікорський та інші) відзначають, що сім'я може впливати на виховання дитини як позитивно, так і негативно [5, с.121]. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім найближчих для неї в сім'ї людей, не ставиться до дитини краще, не любить її так і не піклується стільки про неї. І разом з тим, ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити сім'я.

Дослідження М. Й. Боришевського, Г. Я. Варги, Т. В. Говорун, А.Є. Лічко, В.В. Століна, Т.С. Яценко та інших вказують на те, що формування особистості дитини залежить від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до дитини та способів родинного спілкування. Це впливає на психічний розвиток дитини, і не тільки грубі порушення в батьківському ставленні й поведінці можуть мати негативний ефект. Наукові дослідження показують, що різні стилі догляду і поведінки з дитиною в перші дні її життя формують ті чи інші особливості психіки і поведінки дитини. [5, с. 7].

Хоча сім'я, як мала соціальна група, є найкращим виховним середовищем, деякі фактори, пов'язані зі складом родини, станом внутрішніх взаємин або невірними виховними позиціями батьків, можуть знизити виховну здатність родини. Ці фактори можуть призводити до порушень у поведінці дітей і навіть до негативних явищ у формуванні їх особистості.

Одним з факторів, який може порушити виконання виховних функцій родини, є зміни в її складі. Роль батька та матері як подружньої пари виконанні виховної функції є найважливішою. Сім'я може бути повною або неповною, якщо відсутній один з батьків, але стабільність сімейного середовища є важливим фактором для емоційної рівноваги та психічного здоров'я дитини. Розпад родини через розлучення або окреме проживання батьків завжди приносить глибокий стрес та залишає в дитячій психіці слід назавжди. Так, розлука з одним з батьків може викликати різноманітні негативні емоції та симптоми у дітей, включаючи страх, тривогу, депресію, зниження самооцінки, проблеми з поведінкою та відносинами з іншими людьми.

Негативний вплив напруженості та конфліктів у родині може серйозно вплинути на дитину, сім'я, яка вважалась опорою, стала для її членів небезпечним середовищем, зруйнувались усі сімейні цінності й емоційна стабільність, взаємопідтримка. Такі порушення стабільності сімейної системи як правило, приводять до пошуку опори поза будинком, особливо яскраво це виражено у осіб підліткового віку. Але підлітки найбільш вразливі й до зовнішніх впливів, оскільки вони прагнуть розрядити своє внутрішнє напруження. Важливо пам'ятати, що чим триваліші конфлікти в родині, тим більший їх негативний вплив на дитину [1, с.160-162].

Сімейне виховання повинне ґрунтуватися на визначених принципах і мати визначений зміст, що спрямованно на розвиток усіх сторін особистості дитини:

- гуманність і милосердя до зростаючої людини;
- залучення дітей у життєдіяльність сім'ї як її рівноправних учасників;
- відкритість і довірчість відносин з дітьми;
- оптимістичність взаємин у сім'ї;
- послідовність у своїх вимогах (не вимагати неможливого);
- надання посильної допомоги своїй дитині, готовність відповідати на питання [20].

Метою сімейного виховання є формування якостей особистості, які допоможуть подолати труднощі та перешкоди на шляху життя. Це включає розвиток інтелектуальних та творчих здібностей, виховання первинного досвіду трудової діяльності, формування моральних та естетичних цінностей, розвиток емоційної культури та забезпечення фізичного здоров'я дітей. Все це залежить від сім'ї та батьків, а сімейне виховання розглядається як система впливу батьків на дитину, а також як взаємодія з нею [13, с.225-226].

1.2. Психологічна характеристика стилів сімейного виховання.

Існує багато термінів, що використовуються для опису способів виховання підлітків, такі як "тип виховання" [12, с. 114], "тактика виховання", "стиль виховання" та "батьківська позиція". Однак ці терміни вважаються синонімами, оскільки виховання дитини включає в себе три компоненти: ставлення до дитини, уявлення про неї та способи впливу, такі як контроль, покарання, заохочення та вимоги. Крім того, виховання також включає характер взаємодії з дитиною, її сприйняття та розуміння. Тому батьківське виховання можна описати як цілісну систему, що включає різноманітні почуття, стереотипи поведінки, які застосовуються в поводженні з дитиною.

Деякі дослідники вказують, що недостатня увага та гіпоопіка з боку батьків можуть призвести до сенсорного голоду та недорозвиненості вищих почуттів у дітей, що може спричинити інфантильність особистості. Так, М.І. Буянов спостерігав за дітьми, які були виховані у такий спосіб, і відзначив, що вони часто проявляли надмірну рухливість, метушливість та роздратованість. З іншого боку, гіперопіка та сильні обмеження з боку батьків можуть призвести до невротичного та пригніченого стану у дітей, що може проявлятися у підозрілості, невпевненості та тривозі, труднощах у спілкуванні з іншими дітьми [7; 12 с. 114-115].

Інтеріоризація засобів та навичок контролю, які використовуються батьками, є найбільш поширеним механізмом формування характерологічних рис дитини, що відповідають за самоконтроль та соціальну компетентність. Адекватний контроль передбачає поєднання емоційного прийняття з високим обсягом вимог, їх ясністю, несуперечливістю та послідовністю у пред'явленні до дитини. Діти, на яких було застосовано адекватний батьківський контроль, відрізняються гарною адаптованістю до шкільного середовища та спілкування з однолітками. Вони є активними, незалежними, ініціативними, доброзичливими та емпатичними.

Е. Шефер [38] виділяє чотири стилі виховання в сім'ї. Їх характеристику він відобразив у вигляді схеми, що представлено на мал. 1.1

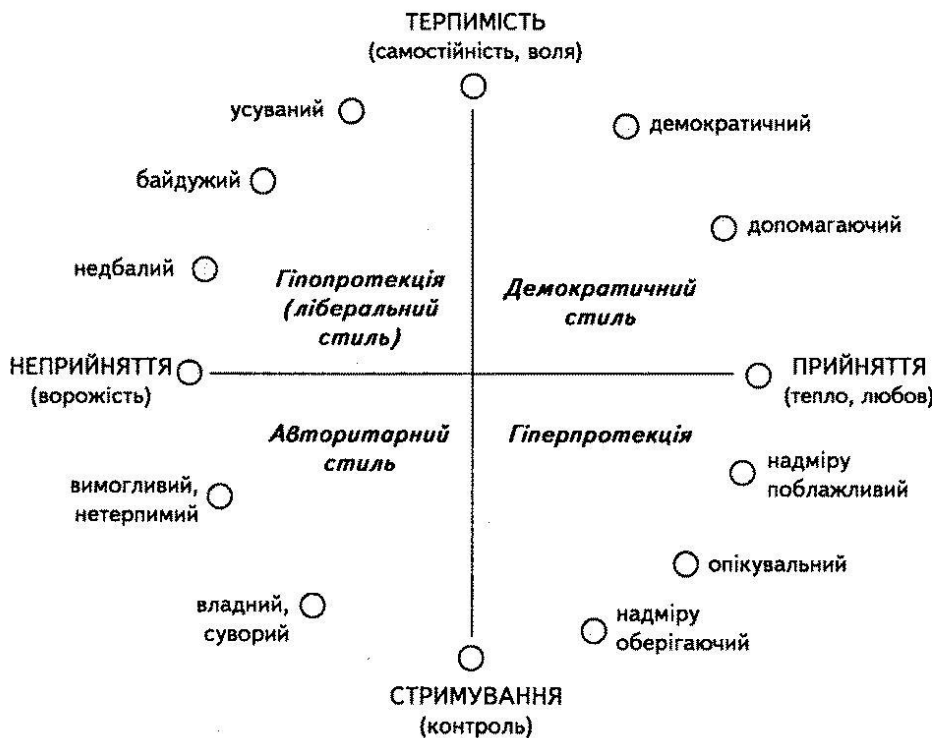

Рис. 1.1. Стилі сімейного виховання за Е. Шефером

Авторитарний стиль виховання, який характеризується диктатом та авторитарною гіперсоціалізацією, призводить до пригнічення почуття гідності, ініціативи та самостійності дітей в сім'ї. Використання жорстких наказів, примусу та свавілля батьків несприятливо впливає на розвиток особистості дитини. Якщо батькам вдається підкорити дитину, то разом з тим вони порушують важливі якості, такі як самостійність, віра в власні сили, почуття гідності та ініціативність, розвиток яких стає неможливим [38; 9, с.122-123].

Демократичний стиль виховання в сімейних відносинах (тактика співпраці, кооперації) передбачає, що батьки надають підтримку та допомогу дітям в їхніх окремих справах, встановлюють взаєморозуміння та взаємоповагу між дітьми та батьками, прагнуть до створення партнерських відносин, заснованих на співчутті, співпереживанні та відповідальності за наслідки власної активності [38; 9, с. 122].

Ліберальний стиль сімейних стосунків, який описують, дійсно передбачає більшу незалежність дітей та меншу втручання батьків у їхнє життя. Проте важливо розуміти, що це не означає повної відсутності батьківської уваги та

підтримки. Відповідальність батьків полягає в тому, щоб допомагати дітям знаходити свій шлях у житті та давати їм можливість самостійно приймати рішення. Також важливо пам'ятати, що кожна дитина унікальна, і не всім підходить одна і та ж тактика виховання. В результаті занадто "вільного" підходу до виховання дитина може почуватися самотньою та незахищеною, а сім'я стає зовсім формальною [12; 9, с. 123].

Потуральний виховний стиль (гіперпротекція, тактика опіки й безоглядної любові, симбіоз). Батьки власними зусиллями, працею намагаються задовольнити всі потреби дитини, відгороджуючи її від будь-яких турбот, складностей тощо. Відтак дитина, яка штучно позбавлена можливості проявляти себе в досягненні певних результатів, відповідати за наслідки своїх дій, зростає інфантильною, беспорядною, безініціативною, уникає відповідальності за певні дії, рішення. Домінуючою характеристикою людини, що зростає в умовах потурального стилю, є егоцентризм [38; 12; 15, с. 9-10].

Виділяють також нестійкий стиль виховання, для якого характерний непрогнозований перехід батьків від одного до іншого стилю ставлення до дитини. Такі «перепади» народжують у неї недовіру до батьків, відчуженість, формують установки реагувати не на зміст звертань, а на форму. Для задоволення своїх індивідуалістичних потреб діти намагаються використати ситуативно сприятливий емоційний фон стосунків з батьками [15, с. 10-11].

В. І. Гарбузов вказав на три типи неправильного виховання, підкреслюючи важливість виховних впливів у формуванні характерологічних особливостей дитини [15, с. 10; 14]:

- виховання за типом А (неприйняття, емоційне відчуження) включає в собі неприйняття індивідуальних особливостей дитини, суворий контроль, та нав'язування їй єдиного правильного типу поведінки;

- виховання за типом В (гіперсоціалізуюче) проявляється в тривожно-недовірливій концепції батьків щодо стану здоров'я дитини, її соціального статусу серед однолітків, особливо в школі, та очікуваннях успіхів у навчанні та майбутній професійній діяльності;

- виховання за типом С (еґоцентричне) – полягає в культивуванні уваги всіх членів сім'ї на дитині, роблячи її кумиром сім'ї, та іґноруванні інших дітей або членів родини [15, с.10; 14].

Е. Е. Ейдемїллер розширює стилі сімейного виховання та виділяє такі стилі батьківського ставлення:

- гіпопротекція (недостатність опіки і контролю за поведінкою дитини, брак чи відсутність уваги, тепла, турботи);
- домінуюча гіперпротекція (поєднання загостреної уваги до дитини з великою кількістю обмежень і заборон, що призводить до формування нерішучості, несаможитності дитини або до реакції емансипації);
- підвищена моральна відповідальність (покладання відповідальності на дитину за життя і благополуччя близьких, що не відповідає віку й реальним можливостям дитини) [16; 15, с. 11].

Але більшість авторів зазначають, що найбільш шкідливим для дитини є непослідовний та змішаний стиль виховання, а також неузгодженість та суперечливість поглядів батьків на процес виховання. Це призводить до постійної непередбачуваності реакцій батьків і позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, що в свою чергу може спричинити підвищену тривожність у дитини.

1.3. Психологічна характеристика осіб підліткового віку.

Дослідження вікових періодів особистості відомих психологів, таких як Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон та С. Л. Рубінштейн, показують, що підлітковий вік - це період від 11-12 до 16-18 років, який лежить між дитинством і дорослістю. Цей період характеризується якісними змінами в інтелектуальній та емоційній сферах особистості, що викликають новий рівень самосвідомості, потребу в самовираженні, рівноправному та довірливому спілкуванні з однолітками та дорослими. Найбільш характерною діяльністю для підлітків є інтимно-особистісне спілкування зі своїми ровесниками, як відзначив Д.Ельконін [10].

Л.С. Виготський також зауважував, що підлітковий вік відрізняється неузгодженістю процесів статевого дозрівання, фізичного та соціального розвитку [10]. Сучасне суспільство особливо гостро відчуває це протиріччя, оскільки статево дозрівання сучасного підлітка відбувається раніше ніж це було у його ровесників минулих десятиліть, але й формування інших аспектів підліткового життя сучасного підлітка уповільнюється.

Формування особистості - це процес освоєння підлітка нових знань та досвіду в громадській сфері, що призводить до формування нових мотивів і потреб. За словами О.Н. Леонтьєва, друге "народження" особистості відбувається під час підліткового періоду, коли підліток починає усвідомлювати свої мотиви та можливості саморозвитку. Це проявляється у формуванні прагнень та активної діяльності для їх реалізації [3; 4].

Підлітковий вік характеризується виникненням нових переживань, емоційною напруженістю та бажанням відчувати себе дорослим [19, с.166]. Цей період супроводжується формуванням "Я" – концепції, збільшенням соціальної активності та інтенсивним розвитком самосвідомості [32, с.221].

На основі розвитку самосвідомості й свідомого ставлення до дійсності, росту вимог до підлітків, нового становища серед ровесників і старших виникає прагнення до самовиховання: підлітки намагаються розвинути в собі позитивні якості особистості, подолати негативні риси. Але порівняно невеликий досвід і ще несформований життєвий світогляд підлітків нерідко призводять до виникнення суперечності між потребою у самовихованні й невміям реалізувати її [7].

Відчуття дорослості є важливим кроком у розвитку особистості підлітка і відображається у його ставленні до себе, навколишнього світу та до навчання. Це відчуття може виникати під впливом різних факторів, таких як соціальні зміни, психологічний розвиток, досвід, навчання, взаємодія з оточуючими людьми тощо. Іноді це відчуття може бути супроводжене певними проблемами, такими як незрілість у прийнятті рішень або необізнаність у питаннях здоров'я і безпеки. Однак зростання самосвідомості та розвиток соціальних навичок

допомагають підліткам вирішувати ці проблеми і розвиватися як особистості [32].

Підлітковий вік є періодом, коли формується характер. А сформований характер проявляє себе у рівні самооцінки, у спрямованості на оцінку, уникненні невдач та багато в чому іншому.

Характер - це сукупність постійних індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та до самої себе [14].

Характер не є властивістю, що передається з народженням і формується під впливом багатьох чинників, таких як соціальне оточення та методи виховання, що використовуються батьками. Він є основою для адаптації особистості до суспільства та формується протягом усього життя, визначається певним способом мислення, характерними рисами, потребами, інтересами, переконаннями та діями людини. Характер формується з дитинства на основі виховання, що забезпечується її батьками, і залежить від соціальної структури та культури.

Характер тісно пов'язаний з темпераментом, який визначає зовнішню, динамічну форму вираження сутності людини. Людина є носієм свого характеру, а риси її характеру впливають на діяльність, взаємини та методи дій у найширшому розумінні - в сім'ї, трудовому колективі, управлінні виробництвом та державою. Типове та індивідуальне в характері існують в єдності. Типове створює фон для індивідуальних виявів рис характеру, а вияв невластивих більшості членів певної соціальної групи рис характеру викликає заперечення, осуд.

Особливості типового характеру виявляють позитивне або негативне ставлення: до праці, до інших людей, до самої себе, до предметів та явищ дійсності [28, с.100-103]. Ставлення до праці є однією з найважливіших рис характеру людини, яке виявляється у повазі до праці як виду людської діяльності, працелюбності як риси характеру. Важливими рисами ставлення до праці є

акуратність, сумлінність, дисциплінованість та організованість, ці риси в підлітковому віці можуть проявлятися у ставленні до навчання. Ставлення до інших людей формується у процесі взаємодії між особистостями та залежить від умов життя, які склалися в певному історичному контексті та виявляються в колективному рівні. Риса характеру, які впливають на ставлення до інших людей, мають різноманітний зміст та форму, залежать від рівня культурного розвитку народу та духовного багатства особистості. Ставлення до інших людей має оцінний характер, в якому інтелектуальне оцінювання залежить від емоційного ставлення до рис характеру, що виявляються в суспільних контактах. Оцінне ставлення до людей виражається в різному змісті рис характеру та різній формі їх вияву. Схвалення й осуд, підтримка і заперечення можуть бути висловлені у ввічливій, тактовній, доброзичливій формі або ж формально, улесливо, а то й брутально, грубо, іронічно, саркастично, образливо. Ставлення до інших людей виявляється залежно від обставин і характеру оцінювання вчинків як в позитивних, так і в негативних рисах характеру. У ставленні до інших проявляються як позитивні риси, такі як справедливість, дотримання слова, щедрість, доброзичливість, чесність та принциповість, які базуються на гуманістичних моральних якостях, ідеологічних переконаннях та прогресивних прагненнях; так і негативні риси, які властиві людині: відчуженість, замкненість, заздрість, скупість, зневагу до інших, хвалькуватість, гордість, нахабство, нахистування до безпідставних насмішок та принижень, прискіпливість, схильність до пустощів, заперечення істини, дріб'язковість та мізантропія. Ці негативні риси завдають шкоди позитивному спілкуванню між людьми, їхньому бажанню боротися з несправедливістю та спілкуванню в роботі. Таким чином, людина формує свої власні риси характеру, враховуючи ставлення до вчинків та поведінки інших людей, використовуючи аналогію або протиставлення Ставлення до самого себе може бути позитивним або негативним в залежності від рівня самосвідомості та здатності оцінювати себе. Характерні риси високої самосвідомості включають скромність, почуття власної гідності, вимогливість до себе, відповідальність за свої дії та готовність

працювати для колективу або держави. Однак, деякі люди можуть мати негативні риси у своєму ставленні до себе, такі як нескромність, хвастливість, кар'єризм, гордість, надмірна впевненість у собі, безпринципна покірність, безпідставна зневага або зниження самооцінки. Ці риси характеризують особистість і мають вплив на її ставлення до різних речей та природи. Люди, які проявляють ощадливість, дбайливість, акуратність та бережливість, зазвичай високо цінують речі та поведуться з ними обережно. Вони також мають дбайливе ставлення до природи та дотримуються екологічних норм. Ці риси можуть піднести особистість в очах інших людей [28, с.100-103].

Характер виявляє себе у зовнішності, в тому числі виразі обличчя. Риси характеру віддзеркалюються у посмішці, у жестах, у одязі. Часто характер є визначальним у виборі партнера, прийомі на роботу чи просто співбесідника для проведення спільного часу. Риси характеру можна виховувати відповідно до наших потреб чи бажань, але, коли він вже сформувався, для цього треба прикласти чимало вольових зусиль.

Формування характеру - це процес утворення стійких психологічних формувань особистості під впливом об'єктивних та спеціально створених умов, коли її дії та вчинки в результаті багаторазового повторення стають звичними та визначають типову модель її поведінки. Формування характеру відбувається в різних групах з різним рівнем розвитку (родина, друзі, клас, спортивна команда, трудовий колектив тощо). Залежно від того, яка група є референтною для особистості, які цінності вона підтримує та культивує, у людини розвиваються відповідні риси характеру [18, с. 179-181]. В підлітковому віці формується та закріплюється риси характеру, але це не означає, що процес формування характеру починається і закінчується у цьому віці. Характер формується і змінюється протягом усього життя людини. У дошкільному віці починають намічатися перші контури майбутнього характеру, формуються певні звички та форми поведінки. У старшому шкільному віці та ранній юності також відбувається інтенсивне формування характеру. Однак, на відміну від інших вікових періодів, підлітковий вік є особливим, оскільки процес формування

характеру в цей період має помітне місце в загальному процесі розвитку [18, с.179-181].

Однією з основних рис, пов'язаних із зростанням самосвідомості підлітків, є виражене бажання бути самостійними і продемонструвати свою "дорослість". Зараз підліток відчуває, що він вже не маленьке дитина, і він має деякі підстави для цього. Він помічає загальне збільшення своїх фізичних сил та енергії, розуміє, як швидко він зростає і стає більш витривалим. Він помічає також появу вторинних статевих ознак і відчуває себе фізично зрілим. Нарешті, підліток відчуває, що його участь у житті дорослих значно збільшується, він допомагає батькам і нерідко бере на себе значні обов'язки в сім'ї. Також він бере більш активну участь у суспільному житті. Часто підлітки переоцінюють свої можливості, і вони приходять до висновку, що вони вже майже не відрізняються від дорослих. Це призводить до бажання бути незалежними і відчуття власної важливості, але також може привести до хворобливого самовпевнення і уразливості. Підлітки можуть бути чутливими до спроб дорослих не враховувати їх права та інтереси. Хоча прагнення до самостійності може бути корисним, воно часто ускладнюється і може приймати негативні форми, такі як опір чужому впливу, невизнання авторитету дорослих та ігнорування їх вимог [6, с.96-100].

У підлітковому віці відбувається значний розвиток вольових рис характеру, який обумовлений підвищеними вимогами до навчання та трудової діяльності. Підліток розвиває здатність досягати свідомо поставлених цілей та долати перешкоди на цьому шляху. У регулюванні своєї поведінки він використовує свідомі вольові зусилля та керує своєю поведінкою та емоціями. Підліток може здійснювати не лише окремі вольові акти, але й займатися вольовою діяльністю, ставити перед собою цілі та планувати свою діяльність з великою наполегливістю, витривалістю, рішучістю та мужністю [30, с. 146-159].

У підлітків часто відсутнє стійке уявлення про себе, тому вони дуже чутливі до оцінок і реакцій старших на їхні вчинки та досягнення. Навіть дрібні невдачі або критика можуть викликати у них почуття невпевненості, сором'язливості та

нерішучості. Зворотно, випадковий успіх або похвала можуть призвести до переоцінки своїх здібностей та зросту надмірної самовпевненості.

Підлітки характеризуються невпинним бажанням діяти, великою активністю, бажанням брати участь у всьому і зацікавленістю в тому, що відбувається. Якщо їх енергія та активність не мають правильного випуску, то вона може проявлятися у вигляді розбещеності, дивакувань, нехтування правилами, нерідко призводить до серйозних порушень дисципліни. Підлітки часто виявляють підвищену збудливість та деяку неврівноваженість, що проявляється у частих, різких змінах настрою та поведінки. Їх сміливість та рішучість можуть швидко змінюватися на боязкість та сором'язливість, а їх непевненість у собі може часом переходити у переоцінку своїх сил і навпаки. Підліток може бути як веселим, так і задумливим та замкненим, м'яким та привітним або різким та нешанобливим. Вони можуть виявляти неприємну поведінку, таку як грубість, прискіпливість та нетерпимість без об'єктивних причин, а також виявляти поверховий інтерес, який може поступово змінюватися на апатію та байдужість.

Існує припущення, що особливості поведінки підлітка можуть бути пояснені змінами в його організмі, зокрема в нервовій системі, які пов'язані зі статевим дозріванням. Наприклад, щитовидна залоза, яка зазвичай стає більш активною у підлітків, виділяє гормони, що збуджують нервову систему. Крім того, нерівномірне кровопостачання мозку також може сприяти підвищенню рівня дратівливості та нестриманності у підлітків.

У групах з гарною організацією, зокрема в родинях, де є належний графік роботи та відпочинку, дружні взаємини і встановлені вимоги, процес статевого дозрівання підлітків може пройти безболісно. Внутрішні зміни в організмі відбуваються спокійно, і зовнішні зміни малопомітні та несуттєві.

Важливо зазначити, що характер не є статичним утворенням, а формується і змінюється протягом усього життя людини. Характер не є незмінним. Хоча він обумовлений об'єктивними обставинами життєвого шляху людини, ці обставини можуть змінюватись під впливом вчинків людини. Ефективне формування рис

характеру потребує злагодженої роботи сім'ї, школи, соціального середовища та громадськості.

У підлітковому віці акцентуації характеру можуть посилитися, що може створити передумови для формування девіантної поведінки. Акцентуація характеру означає дисгармонійний розвиток характеру, з підвищеною виразністю окремих його рис, що зумовлює вразливість особистості до певних впливів та ускладнює її адаптацію у специфічних ситуаціях [26, с.226-234].

В поведінці підлітків значною мірою відображаються їхні акцентуації, що залежать від різних умов та ситуацій. Знання типу акцентуації можуть допомогти передбачити поведінку в певних обставинах, а також визначити психологічні фактори, які можуть призвести до руйнівної поведінки та її можливі наслідки. Найбільш досконалою класифікацією акцентуацій характеру є класифікація А.Є. Лічко, в якій охарактеризовано типи [16; 26, с. 126-130; 24, с.526-528]:

-гіпертимний тип. Відрізняється рухливістю, схильністю до бездіяльності та товариськістю. Представники цього типу завжди щиро настроєні та дуже галасливі. Незважаючи на хороші загальні здібності, вони можуть мати проблеми з навчанням через свою непосидючість. Часто вони конфліктують з дорослими, мають багато захоплень та хобі, але швидко надоїдає. Такі підлітки часто переоцінюють свої можливості та бувають занадто самовпевнені. Для людей з таким типом акцентуації ризикова поведінка може бути привабливою, а також залучення до різних екстремальних ситуацій. Це може бути небезпечним, якщо це стосується вибору небезпечної професії. Нерідко можна спостерігати прояви наркоманії та іншої адиктивної поведінки у представників цього типу акцентуації;

-циклоїдний тип. Ці люди мають високу дратливість та схильність до апатії, вони більш віддають перевагу самотності. Навіть незначні невдачі дуже важко переносяться, а критика та зауваження викликають сильну дратівливість. Настрій може змінюватись від піднесеного до пригніченого протягом 2-3 тижнів. Особливості саморуйнівної поведінки залежать від фази. В гіпертимній фазі вона нічим не відрізняється від гіпертимів. У субдепресивній фазі можлива

суїцидальна поведінка. Суїцидальні дії зазвичай здійснюються в стані афекту, особливо коли зі всіх сторін «сипляться» докори, зауваження. Ще одним проявом саморуйнівної поведінки може бути делінквентний еквівалент субдепресивних фаз. При цьому вони перестають вчитися, включаються в асоціальні компанії тощо [16; 26, с. 127].

-лабільний тип. Характеризується дуже змінним настроєм, який може змінюватися навіть через незначні подразники, такі як слово чи погляд. Поведінка таких підлітків практично повністю залежить від миттєвого настрою. Вони добре розуміють та відчувають відношення оточуючих до себе. Швидкість рішення та його виконання є важливими ознаками афективної суїцидальної поведінки. Лабільні підлітки зазвичай шукають емоційну підтримку в компанії ровесників. Відштовхування від близьких та значущих осіб може бути найважчим ударом для них і часто стає причиною саморуйнівної поведінки.

-астено-невротичний тип. Ці підлітки характеризуються високою капризністю та підозрілістю відносно всього та всіх. Вони швидко втомлюються, особливо під час виконання інтелектуальної роботи, і часто стають роздратованими;

-сензитивний тип. Цей тип характеризується високою чутливістю до всього: і того що втішає, і того, що засмучує. Такі підлітки не люблять великих компаній, веселих ігор. Найчастіше вони сором'язливі і несміливі при сторонніх, а відкритими і товариськими вони бувають тільки з добре знайомими людьми. Віддають перевагу спілкуванню з молодшими і дорослими, ніж з ровесниками. Дуже слухняні і прив'язані до батьків. Дуже рано формується почуття відповідальності, високі моральні вимоги до себе й оточуючих,

-психастенічний тип. Цей тип характеризується раннім і прискореним розвитком інтелекту, нахилом до саморефлексії та аналізу власної поведінки та поведінки інших. Хоча психастенічна акцентуація не призводить до саморуйнівної поведінки, нерішучість та страх перед відповідальністю можуть шкодити соціальному статусу в майбутньому,

-шизоїдний тип. Характерною рисою є надання переваги самотності і замкнутість. Підлітки демонструють байдужість до людей, погано розуміють їх стан та почуття, і це робить їх важкими для розуміння і несприйнятливими до однолітків, які зазвичай не дуже їх люблять. Шизоїдні підлітки нахилиються до адиктивної поведінки, що може бути небезпечною для них. Вони можуть здійснювати вчинки, які завдають шкоди їх соціальному статусу. (наприклад, крадіжки.)[16; 26, с. 127-130].

-епілептоїдний тип. Ці підлітки дуже часто плачуть, особливо в ранньому віці, і проявляють жорстокість, власницькість і егоїзм. Вони люблять мучити тварин, ображати слабших і поводяться в компанії з однолітками диктаторськи. Оскільки їх акцентуація особистості має епілептоїдний характер, то це може вести до саморуйнівної поведінки, а особам з такою акцентуацією притаманні суїцидальні нахили. Демонстративна суїцидальна поведінка зустрічається дуже часто, але якщо такі дії вчиняються під впливом сильних емоцій, то це може закінчитися трагедією. Афективні реакції зазвичай є агресивними і спрямовані на зовнішній світ, але в самотності або у безвихідній ситуації агресія може спрямуватися на самого себе.

-істероїдний тип. Ця особистість характеризується головним чином егоцентризмом, який проявляється у постійному бажанні уваги до себе. Вона прагне привернути увагу інших до своєї особистості, слухається захоплення та похвали, які відносяться до неї. Істероїдна акцентуація, яка характеризується демонстративністю та претензійністю, може призводити до саморуйнівної поведінки. Тобто, у людей з цією акцентуацією можуть виникати демонстративні суїцидальні дії,

-нестійкий тип. Цей тип людей іноді описують як пасивних, що допускають інших керувати своїм життям. Підлітки з такою акцентуацією особистості часто захоплюються розвагами, безтурботністю і святкуванням. Вони не мають серйозних інтересів (в тому числі професійних) та майже не думають про майбутнє. Хоча навмисна саморуйнівна поведінка не є характерною

для нестійкого типу акцентуації, представники цього типу належать до групи високого ризику для розвитку алкоголізму та наркоманії,

-конформний тип. Цей тип характеризується бездумністю та схильністю до підпорядкування будь-яким авторитетам або групі. Він є типом пристосування, і дуже рідко діагностується. Саморуйнівна поведінка можлива у представників цього типу в рамках групових дій зі своєю компанією. Діапазон вчинків може бути досить великим - від витівок до рідкісних суїцидальних дій [16; 26, с. 126-130].

Існують різноманітні фактори та причини, які впливають на формування акцентуацій у підлітків. Основуючись на системі формування психопатії, розробленій П.Б. Ганнушкіним, можна систематизувати фактори, що впливають на виникнення та розвиток акцентуації, характерну для підлітків, а в подальшому, можливо, і на появу психопатії. Серед біологічних факторів, що призводять до акцентуації, виділяють такі [24, с. 524-525]:

1. Дії пренатальних, натальних і ранніх постнатальних впливів на мозок, що формується в ранньому онтогенезі. До таких причин можна віднести важкий токсикоз вагітності, родові травми, внутрішньоутробні і ранні мозкові інфекції, що викликають важкі соматичні захворювання.

2. Несприятлива спадковість, яка включає певний тип ВНД, алкоголізм батьків, що зумовлює тип акцентуації характеру.

3. Органічні пошкодження головного мозку, тобто черепно-мозкові травми, мозкові інфекції і т.п.

4. «Пубертатна криза»- нерівномірність розвитку серцево-судинної і кістково-м'язової системи, ендокринної системи і «гормональна буря».

До соціально-психологічних чинників слід віднести [21, с.112-116; 24, с.525-526]:

1. Порушення виховання підлітка в сім'ї. Виховання підлітка в сім'ї може бути порушене, що може вплинути на формування його особистості. Сімейне середовище має найбільший вплив на соціалізацію особистості, оскільки сім'я є основним суспільним інститутом.

2. Шкільну дезадаптацію. У підлітковому віці падає інтерес до навчання та мотивація до отримання хорошої оцінки через зміну провідного виду діяльності.

3. Підліткову кризу. У психологічному розвитку підлітка від 12 до 14 років настає перехідний момент, відомий як «підліткова криза». Це є пік «переходу від дитинства до дорослості», який супроводжується «кризою ідентичності». В цей період самопізнання стає надзвичайно важливим процесом. Саме цей процес розглядається як основний чинник всіх труднощів та порушень у підлітків, а не зовнішні чинники навколишнього середовища. Підлітки розвивають свідомість про себе, бажання самовираження та самовизначення. Вони не приймають себе як дітей, що може призвести до конфліктів та афектних спалахів, які можуть бути як міжособистісними, так і внутрішньоособистісними.

4. Психічну травму. Психічну травму можуть спричинити різні фактори, які викликають психологічний дискомфорт та дезадаптацію. Це можуть бути конфлікти з різними особами, втома від емоційних навантажень, невміння контролювати емоції, закоханість, переживання сімейних проблем та інші подібні ситуації. Ці фактори можуть викликати різноманітні психічні порушення, що призводять до дезадаптації у психосоціальной сфері [21, с.112-116; 24, с.525-526].

Хоча питання про зміну акцентуації ще не повністю досліджено, можна з упевненістю стверджувати, що підлітковий вік може призвести до загострення акцентованих рис особистості. Пізніше може відбутися згладжування або компенсація цих рис, а також перехід від явної акцентуації до її більш прихованої форми. Акцентуована особа не синонімічна патологічній. Інакше нормою було б слід рахувати тільки середню посередність, а будь-яке відхилення від неї розглядати як патологію. Розповсюдженість акцентуації в суспільстві залежить від багатьох факторів, таких як соціокультурні особливості середовища, статеві та вікові відмінності тощо.

Висновок першого розділу

У першому розділі ми провели аналіз наукових джерел з проблеми впливу сімейного виховання на становлення особистості підлітків і узагальнили теоретичні аспекти цієї проблеми. Ми розкрили сутність основних понять дослідження, таких як "сім'я", "сімейне виховання" і "стилі сімейного виховання".

Варто відзначити, що поняття «стиль виховання», «стиль взаємодії», «стиль батьківського ставлення», «батьківська позиція» – виступають словами-синонімами, оскільки всі вони відображають методи, принципи, прийоми виховного процесу та ставлення до дитини в цілому.

Стилі виховання, які батьки використовують, є ключовими чинниками, які впливають на психічний розвиток і формування особистості дитини. Вони включають у себе ставлення батьків до дітей, спосіб контролю за їхніми діями, вимоги, заохочення та покарання. В психології найбільше досліджується вплив відносин батьків і характеру контролю на розвиток особистості дитини. Прийнято виділяти такі стилі сімейного виховання: демократичний, авторитарний, гіперопіки, ліберальний тощо.

Підлітковий період є важливим етапом розвитку психіки та особистості. Цей період супроводжується специфічною кризою, під час якої відбуваються значні зміни в інтелектуальній, мотиваційній та емоційно-вольовій сферах, а також у формуванні самосвідомості. У несприятливих соціально-психологічних умовах можуть виникати труднощі у розвитку особистості, зокрема акцентуації характеру.

Характер формується в процесі виховання, спілкування та діяльності людини, в її вчинках і може виявлятися, як в цілях, які людина ставить перед собою, так і в засобах їх досягнення, як у тому, що вона робить, так і в тому як вона це робить. Підліток уже не дитина, у нього гострий інтерес до навколишньої дійсності, дуже велика активність, прагнення до праці - фізичної та розумової. Риси характеру в підлітковому віці можуть бути формовані позитивно або негативно, залежно від умов і стилів виховання в сім'ї.

Специфіка використання методів виховання підлітків в сімейних ситуаціях залежить від кількох факторів, зокрема, підходів, які батьки вибирають для

досягнення мети та завдань виховання, змін у стосунках і способі життя в сім'ї, морально-психологічному кліматі в сім'ї, індивідуалізації виховання в залежності від кількості дітей, особистісних якостей батьків та інших членів родини, їх духовних та моральних цінностей та орієнтирів, а також досвіду батьків.

Отже, при утворенні певного типу батьківського ставлення детермінують такі чинники, як: риси та якості особистості батьків; фізичні, психологічні та статеві особливості дитини; особливості подружніх взаємин; соціокультурні фактори; сімейні традиції; етіологічний фактор.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ХАРАКТЕР ПІДЛІТКА.

2.1. Організація дослідження: характеристика вибірки, методика вивчення стилів сімейного виховання та їх впливу на формування характеру підлітка.

Після теоретичного вивчення різних компонентів впливу сімейного виховання на характер підлітка, наступним етапом дипломної роботи стало проведення емпіричного дослідження: дослідити вплив стилів батьківського виховання на формування характеру учнів підліткового віку;

Першим етапом в частині емпіричного дослідження, була проведена бесіда з класними керівниками тих класів, де було здійснене опитування. За допомогою даної бесіди було виявлено короткі біографічні відомості про учнів, в якій сім'ї він народився – повній чи неповній і як проходив психофізичний розвиток в попередні роки навчання, особливості виховання вдома, особливості поведінки в колі ровесників, школі та характер спогадів, в якому віці пішов до школи і як давалося навчання, які предмети викликали зацікавленість, з яких предметів не встигав та по якій причині, як і були захоплення, як будувались відносини із ровесника, батьками, вчителями, чи виконував громадські доручення.

Біографічні дані повинні розглядатися в тісному зв'язку з тими соціально-побутовими умовами, в яких проходило реальне життя підлітка, з врахуванням складу, віку, занять членів сім'ї, матеріального становища та житлово-побутових умов, характеру і матеріально-культурного рівня батьків, взаємовідносин в сім'ї і особливо відношення до підлітків, взаємовідносини сім'ї та школи.

Після вивчення минулого життя підлітка та особливостей мікросоціального середовища можна визначити психічні властивості та якості підлітків, що допоможуть сформулювати загальне уявлення про особистість. Для цього визначається домінуючий вид потреби та виявляється, в яких речах та предметах підліток відчуває незадоволення. Також враховуються органічні та матеріальні потреби, які можуть впливати на психічний та фізичний розвиток та формування особистості, і оцінюється, наскільки ці потреби задовольняються розумно. Визначаються прояви пізнавальних та естетичних потреб та форми їх задоволення, а також потреба у колективній спільній праці та реальні її прояви.

Також оцінюється спрямованість інтересів та схильностей, їх стійкість, глибина та ідеали, до яких прагне підліток, наскільки усвідомлює себе членом суспільства і своєю поведінкою відповідає його нормам, який степінь активності та життєві позиції, ціленаправленість; ставить мету в міру своїх сил чи ставить її вище (нижче) своїх можливостей.

Після отримання інформації під час бесіди з класними керівниками було перейдено до наступного завдання: проведення психодіагностики стилів сімейного виховання та їх вплив а формування характеру підлітка. У ході вивчення численних методик, які дозволяють провести дослідження впливу стилю сімейного виховання на формування характеру підлітків (включаючи в себе такі чиники, як самооцінка та спрямованість на оцінку), нами був сформований діагностичний комплекс дослідження. Він включає: методику діагностики батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна; методику «Спрямованість на оцінку» за Т.В.Ескакусто; методику «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г.М.Казнацевою).

Через мовномасштабну війну в Україні школи працюють в дистанційному форматі, тобто учні працюють онлайн за допомогою програми Zoom. Через що, на жаль, і частина нашого дослідження відбувалась у форматі он-лайн. Емпіричні дані збирались за допомогою хмарних технологій Google Form (посилання на електроний опитувальник подано нижче:

<https://forms.gle/G9PV8PEvp5Xf9jRV7> (для підлітків);

<https://forms.gle/GdkKeiwRJqKJia929> (для батьків).)

Дослідження проводилося протягом березня 2023 року в Трипільському лицейі Київської області Обухівського району. До дослідження було залучено: 38 підлітків та 35 батьків.

Віковий діапазон підлітків становим 11-18 років, тому було сформовано 3 групи підлітків та ми розподілили за такими віковими критеріями:

- 11-13 років – підлітки, які саме вступають в підлітковий вік;
- 14-15 років – підлітки, які переживають підлітковий вік;
- 16-18 років – підлітки, які виходять з періоду підліткового віку.

В опитуванні взяли участь підлітки обох статей, але більшу активність проявили підлітки жіночої статі.

Отже, чоловічої статі пройшло опитування 14 підлітків (37%) та 24 жіночої статі (63%). Дані представлені у малюнку 2.1 у вигляді кругового графіку.

Рис. 2.1. Розподіл респондентів відповідно до статевих ознак

Для визначення стилю батьківського виховання в дослідженні прийняли участь 94% жіночої статі, та 6% осіб чоловічої статі. Дані представлені у круговому графіку, які можна проспостерігати на малюнку 2.2.

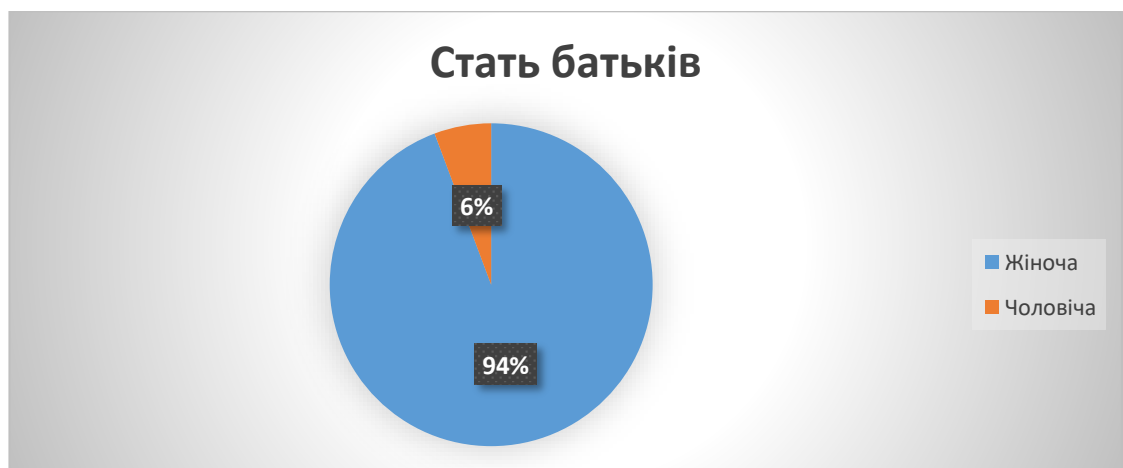

Рис. 2.2. Розподіл досліджуваних батьків за статтю

Віковий діапазон батьків – 33 - 50 років. На діаграмі (мал. 2.3.) представлено розгорнутий аналіз вікового діапазону батьківської вибірки. Найбільший відсоток 20% становлять батьки вік, яких складає 42 роки.

Однаковий відсотковий процент 8,6 % складають батьки вік, яких становить 33, 36,37,39,40 та 41 рік. Також однаковий відсотковий процент 5,7% мають батьки віком 44 та 45 років. Та найменший відсотковий процент 2,9% складають батьки вік, яких становить 34,38,43,46,48 та 50 років.

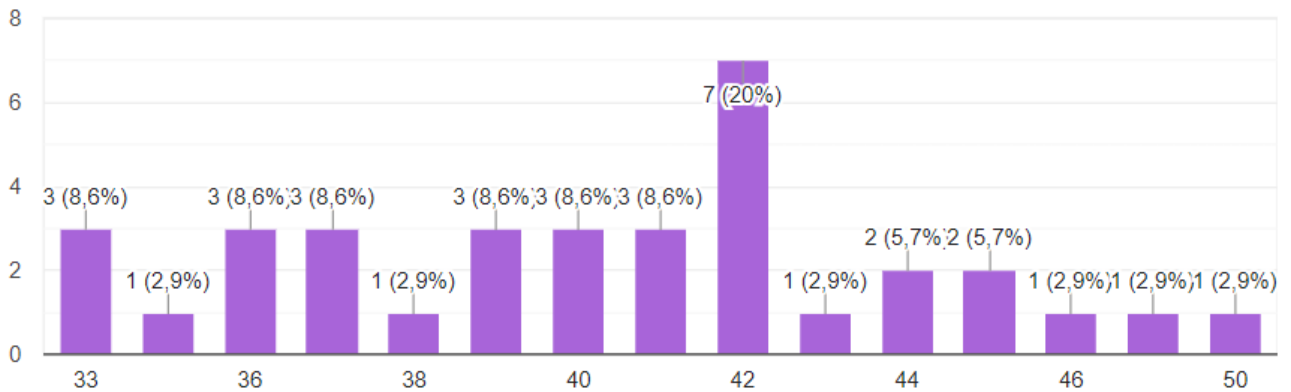

Рис. 2.3. Розподіл за віком вибірки батьків

Важливу роль у проведенні дослідженні відіграє стан здоров'я досліджуваного. Наше опитування передбачало врахування цього чинника. Ми представимо порівняльну характеристику розуміння власного здоров'я підлітками та сприйняття здоров'я своєї дитини батьками підлітків. Результати за цим показником уточнено на мал. 2.4 та 2.5.

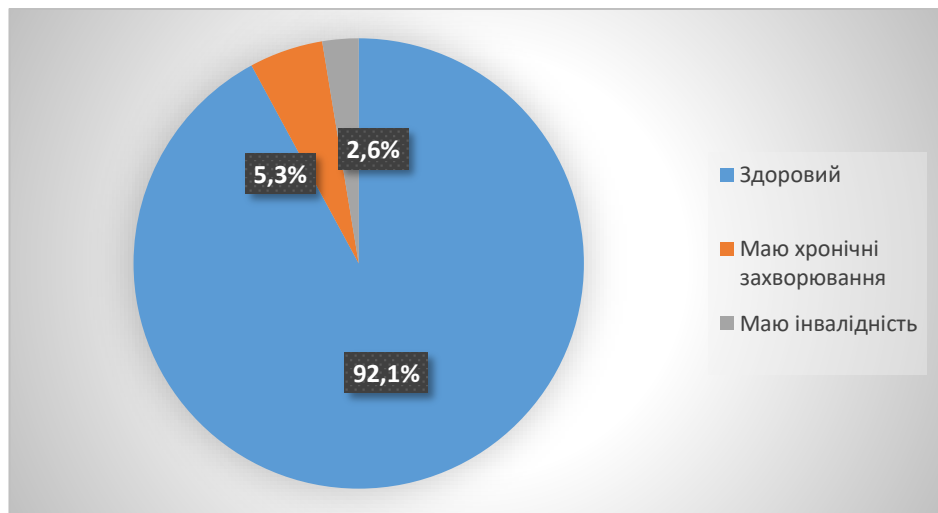

Рис. 2.4. Розподіл досліджуваних підлітків за станом здоров'я

92,1% підлітків визначили свій стан здоров'я як нормальний, позитивний, 5,3% досліджуваних зазначило, що мають наявні хронічні захворювання, на лікування яких потрібно певну кількість часу. 2,6% підлітків зазначили про

наявність захворювань імунного характеру, з інвалідністю, але яке не впливає на життєдіяльність.

На рис 2.5. представлені результати опитування батьків щодо здоров'я і фізичного благополуччя їх дітей.

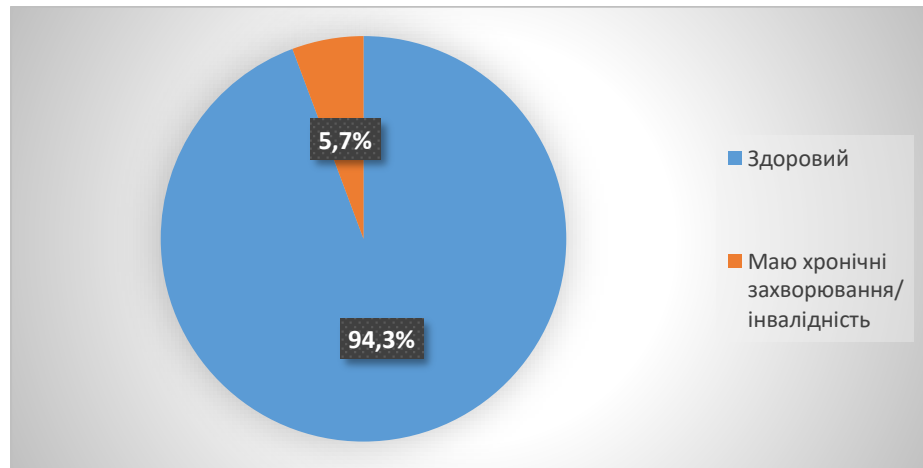

Рис. 2.5. Показники сприйняття стану здоров'я дітей батьками

94,3% батьків вважають, що їх діти мають задовільний стан здоров'я та 5,7% мають певні хронічні захворювання, до цієї групи відносяться і показники здоров'я підлітків з інвалідністю. Нам імponує таке ставлення до здоров'я підлітків, оскільки, ми вважаємо що інвалідність це статус, а не стан здоров'я. А батьки пояснили свою позицію тим, що їх підліток має обмеження в харчуванні і необхідним для його здоров'я є щоденне вживання ліків, але це не обмежує фізичну і соціальну активність.

Методика діагностики батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна [8]. З метою визначення домінуючих стильових тенденцій використано тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А. Я. Варги, В. В. Століна (Додаток А). Структура тесту побудована на основі математичного значення основних факторів: «прийняття-відторгнення», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха».

Шкала «Прийняття-відторгнення» вказує на емоційне ставлення до підлітків. На одній шкалі відображається те, що батькам подобається дитина такою, яка вона є, вони поважають індивідуальність дитини, багато часу проводять з дитиною, поважають її інтереси й плани. На іншій шкалі видно, що

батьки виховують свою дитину непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху, вони переживають у ставленні до неї сум, злість тощо.

Шкала «Кооперація» показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені планами дитини, намагаються допомогти, співчують їй, високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї, намагаються стати на її бік з будь-яких питань.

Шкала «Симбіоз» відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною, батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, захистити її від труднощів, постійно відчують занепокоєння за життя дитини.

Шкала «Авторитарна гіперсоціалізація» відображає налагоджену форму керування поведінкою дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог, за вияв власної думки дитину карають, слідкують за досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, думками тощо.

Шкала «Маленький невдаха» відображає особливості виховання й розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою, непристосованою; інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими; дитину вважають неуспішною та схильною до поганих вчинків; батьки не довіряють своїй дитині і через це намагаються захистити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії [8].

Методика «Спрямованість на оцінку» за Т.В.Ескакусто. З метою визначення для чого вчиться підліток: задля знань, чи для оцінки було використано методику «Спрямованість на оцінку» за Т.В.Ескакусто. Дана методика містить 12 тверджень-запитань з парними відповідями, де із двох потрібно вибрати одну відповідь. За певними інтерпретаційними правилами ми проводимо обробку результатів, де дізнаємось міру вираженості спрямованості на оцінку. Міра вираженості буває «висока», «середня» та «низька». Оцінка може визначатися залежно від того, наскільки підліток зацікавлений у процесі навчання та досягненні успіхів. А саме спрямованість на оцінку багато в чому залежать від

впливу сімейного виховання. Сімейне виховання може впливати на спрямованість на оцінку шляхом формування певних цінностей і ставлення до успіху та невдач. Наприклад, якщо батьки підтримують і підштовхують підлітка до досягнення успіху, вітають і підкреслюють її досягнення, то підліток може розвивати позитивне ставлення до навчання та оцінок, і бажання досягти високих результатів. Навпаки, якщо батьки висловлюють критику, порівнюють підлітка з іншими та вимагають високих результатів, не підтримуючи при цьому індивідуальний підхід, то дитина підліткового віку може розвивати негативне ставлення до навчання та оцінок.

Також сімейне виховання може впливати на розвиток мотивації до навчання і оцінок. Якщо батьки підтримують і стимулюють підлітка до навчання, дають можливість самостійно вибирати навчальні цілі та оцінюють не тільки її досягнення, але й за зусилля, які докладено підлітком для виконання діяльності, то підліток може розвивати внутрішню мотивацію до навчання і оцінок. Навпаки, якщо батьки контролюють діяльність підлітка, встановлюють жорсткі рамки та вимагають високих результатів, то підліток може розвивати зовнішню мотивацію до навчання і оцінок, яка базується на задоволенні потреби у задоволенні очікувань інших людей.

Методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г.М.Казнацевою). З метою визначення рівня самооцінки підлітка було використано методику «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г.М.Казнацевою). Дана методика містить 20 тверджень та три відповіді «так», «ні» та «не знаю». Завдання методики полягає вибрати ту відповідь, яка найбільшою мірою відповідає вашій власній поведінці в аналогічній ситуації. Після інтерпритації даних ми дізнаємося рівень самооцінки. Рівні самооцінки бувають : «високий», «низький» та «адекватни». Самооцінка залежить від багатьох факторів, таких як особистість, соціальне середовище, досвід життя, стиль виховання, психологічний клімат в сім'ї та інші. Вплив сімейного виховання на самооцінку може бути значним, оскільки сім'я є основною соціалізуючою інстанцією в житті людини.

Сімейне виховання може впливати на самооцінку через кілька механізмів.

- По-перше, стиль виховання може бути авторитарним, демократичним або пасивним, що впливає на те, як підліток бачить себе та світ. Наприклад, авторитарне виховання, коли батьки контролюють інтереси підлітка та не дозволяють їй виражати свої погляди, може привести до зниження самооцінки.

- По-друге, сімейний клімат може впливати на самооцінку підлітка. Позитивне, любляче та підтримуюче середовище може допомогти підлітку розвивати позитивну самооцінку, тоді як негативне або конфліктне середовище може призвести до зниження самооцінки.

- По-третє, сімейне виховання може впливати на цінності та переконання підлітків, які також можуть впливати на його самооцінку. Наприклад, якщо батьки ставляться до підлітків з повагою та підтримкою, це може підтримувати в підлітку переконання про свою важливість та цінність, що позитивно впливає на її самооцінку.

Отже, сімейне виховання може впливати на самооцінку через стиль виховання, сімейний клімат та передачу цінностей та переконань. А на спрямованість на оцінку може впливати через вплив на уявлення про цінності, розвиток мотивації та самооцінку підлітка.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.

Вибіркова сукупність підлітків була поділена на три групи : перша група – підлітки, які вступили в підлітковий вік ($n= 10$), друга група – підлітки, які активно перебувають у підлітковому віці ($n= 6$) та третя група – підлітки, які вже виходять з цього віку ($n = 22$). До першої групи увійшли 6 ($n= 6$) дівчат та 4 ($n= 4$) хлопців; до другої групи увійшло 3 ($n=3$) дівчат та 3 ($n=3$) хлопців, до третьої 16 ($n=16$) дівчат і 6 хлопців ($n=6$).

Вибіркова сукупність батьків складала 35 ($n= 35$), де 33 ($n= 33$) особи жіночої статі та 2 ($n= 2$) особи чоловічої статі.

Аналіз даних щодо стилю батьківської ставлення за методикою діагностики батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна представлено в діаграмах на рисунках 2.6 - 2.11.

Показники за шкалою «Маленький невдаха». Дані представлені у круговому графіку на малюнку 2.6. 94% батьків набрали низький бал вказують на те, що дорослі невдачі підлітка сприймають як тимчасові і випадкові та вірять в те що підліток сам взмозі з ними справитись. 6% батьків набрали високі бали. Це вказує, що дорослі мають тенденцію у бік ставлення до підлітка як до «маленького невдахи», як до нетямущої істоти. Батьки вважають своїх дітей непристосованими, нездатними до самостійності, відкритими для поганих впливів. Ця група батьків якраз і складають групу розлучених. Але контроль над підлітком є високим, батькам здається що саме контролюючи, вони демонструють любов і турботу про підлітка.

Рис. 2.6 «Маленький невдаха»

За шкалою «Авторитарна гіперсоціалізація» (див. малюнок 2.7) ми отримали наступні дані: 6% батьків мають високі бали, цей показник характеризується тим, що дорослий діє авторитарно стосовно підлітка, вимагаючи безумовного підпорядкування та накладаючи суворі дисциплінарні рамки, може намагатися нав'язати дитині свою волю в багатьох аспектах, може використовувати методи покарання досить репресивно. 37% респондентів

показали низькі результати, що свідчить про те що такий стиль взаємин у їх сім'ях майже відсутній. Найкращим варіантом оцінки педагогічних здібностей дорослої людини за цією шкалою є середні оцінки від 3 до 5 балів, а в нас в такому проміжку перебуває більша частина батьків – 57%.

Рис 2.7. «Авторитарна гіперсоціалізація»

За шкалою «Симбіоз» (див. рис. 2.8) ми отримали однакові показники - 11,43% батьків мають низькі і високі бали (див. малюнок 2.8). Високі бали за шкалою вказують на те, що дорослий має пильну увагу й турботую про підлітка, може здійснювати тотальну опіку не лише зовнішніми діями та поведінкою підлітка, а й прагненнями знати про особисте життя підлітка усе, часто говорять, що вони є другом своєї дитини. Низькі бали за шкалою є ознакою того, що дорослий, навпаки, встановлює значну психологічну дистанцію між собою та підлітком, мало піклується про нього. Але схвальним є те, що для більшості батьків - 77,14% є характерними високі показники.

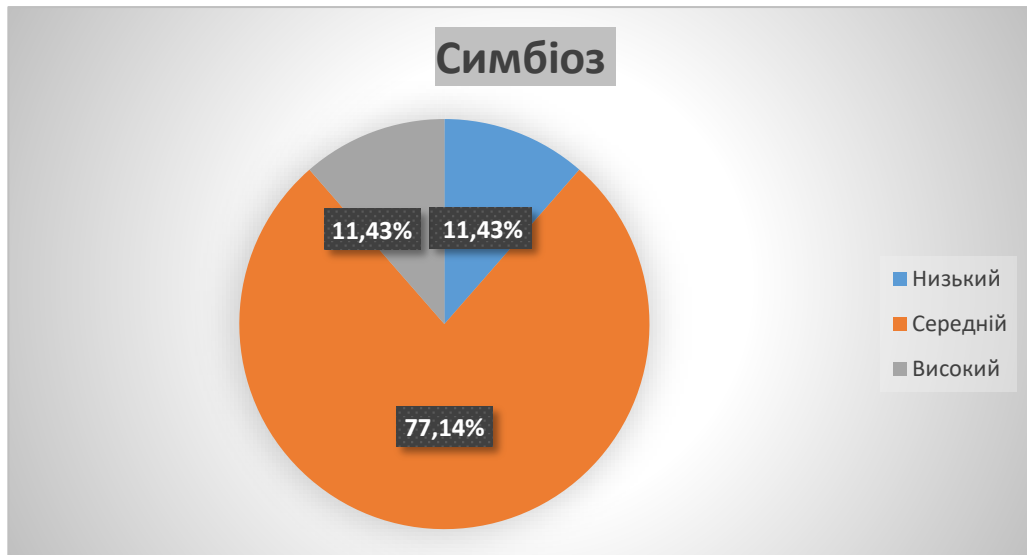

Рис. 2.8. «Симбіоз»

За шкалою «Кооперація» високі бали набрали 29% батьків, що свідчить у проявлені зацікавленості батьків планами дитини, намаганні допомогти, високій оцінці інтелектуальних, творчих здібностей підлітка та бажанням батьків бути з дитиною на одному рівні. 71 % батьків мають середній рівень, що також свідчить про зацікавленість батьків долею підлітків. (див. малюнок 2.9).

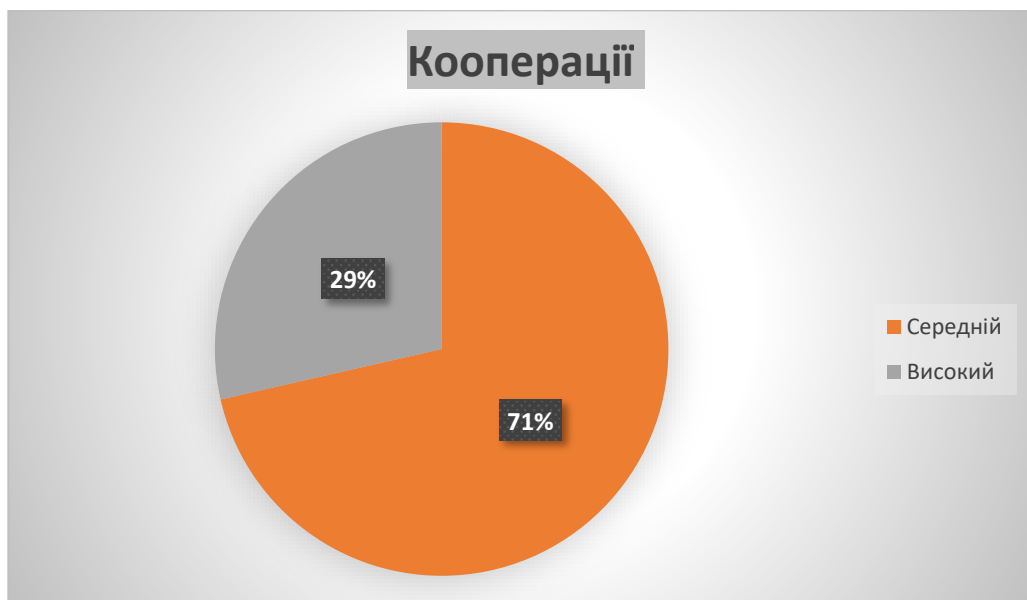

Рис. 2.9. «Кооперація»

Шкала «Прийняття – відторгнення»: 91% батьків мають високі бали, що свідчить про те, що батьки проявляють виражене позитивне ставлення до підлітка. У цьому випадку, дорослий сприймає підлітка таким, яким він є,

поважає і визнає його індивідуальність, підтримує інтереси, плани та проводить з ним досить багато часу, не нав'язуючи своїх поглядів. 9% батьків мають середні бали, що вказує на двобокість позиції батьків, радість і успіх підлітка вони охоче підтримують, пишаються досягненнями, але у випадку невдачі у поразці звинувачують підлітка (див. малюнок 2.10).

Рис. 2.10. «Прийняття- відторгнення»

Зробимо більш загальний висновок про стилі батьківського ставлення. Ми проаналізуємо батьківське ставлення за високими балами і виділимо переважаючий стиль виховання. Отже, за школою «Маленький невдаха» було набрано 0%, тобто це свідчить про те, що це ставлення не є переважаючим у досліджуваних батьків. Вони не вважають підлітка маленьким невдахою і не ставлять до нього як до нетямущої істоти. А навпаки батьки невдачі своєї дитини сприймають випадковими і вірять в нього. 6 % батьків авторитарні у ставленні до своїх дітей підліткового віку («авторитарна гіперсоціалізація»), ставлять до підлітка жорсткі вимоги, які формують у нього аналогічний спосіб взаємодії з людьми, пасивність. Усе це обмежує автентичний особистісний розвиток підлітка. Дане ставлення є авторитарним стилем виховання. Проявляють гіперопіку 11,43% респондентів («симбіоз»), що характеризується пильною увагою й турботою про підлітка, тотальною опікою не лише його зовнішніми

діями та поведінкою, а й прагненнями заволодіти його інтимними переживаннями. Це ставлення притамане потуральному стилю.

Аналіз результатів шкали «прийняття-відторгнення» показав, що 91% батьків притаманне занурення в емоційний досвід підлітка, пошук нових шляхів виховання почуттів самоповаги та дорослості. Батьки оволодівають базовими знаннями про потреби й поведінку підлітка, навичками комунікації, встановлення дисципліни й регуляції поведінки своєї дитини.

Для 29% протестованих притаманне ставлення «кооперація», яке проявляється у зацікавленості батьків планами своєї дитини підліткового віку, намаганні допомогти, високій оцінці інтелектуальних та творчих здібностей підлітка. Стилi «Кооперація» та «Прийняття-відторгнення» ми відносимо до демократичного стилю виховання (див. малюнок 2.11).

Рис. 2.11. Результати анкетування респондетів щодо батьківського ставлення

Стиль виховання можна поділити на позитивні і негативні, але кожен з них певним чином впливає на характер підлітка. Наприклад, демократичний стиль виховання може мати позитивний вплив на характер підлітка, оскільки такий стиль дозволяє підлітку бути більш самостійним та відчувати більшу

відповідальність за свої дії. Зокрема, демократичний стиль виховання зазвичай базується на співпраці та взаємодії між дорослими та підлітками, що допомагає підлітку розвивати навички спілкування, вміння приймати рішення та встановлювати межі. Демократичний стиль виховання також може допомогти підлітку розвивати відчуття самооцінки та самовизначення. Під час взаємодії з батьками, які застосовують демократичний стиль, підліток може відчувати більшу свободу вибору та відчуття контролю над своїм життям. Це може сприяти розвитку позитивного характеру, такого як самодостатність, самостійність, відповідальність та довірливість.

Авторитарний стиль виховання базується на контролі та домінуванні батьків над підлітками, де правила встановлюються без обговорення та виправлення. Цей стиль виховання може мати негативний вплив на характер підлітка, оскільки він обмежує його можливості для розвитку самооцінки, самостійності та незалежності. Підліток, який зростає в сім'ї з авторитарним стилем виховання, може мати низьку самооцінку та бути не впевненим у своїх можливостях. Він може страждати від тривоги та депресії, а також мати труднощі у встановленні стосунків з оточуючими людьми. Крім того, підліток може не розвивати вміння приймати рішення та вирішувати проблеми, оскільки він не отримує достатньої кількості вправ у цьому. Однак, авторитарний стиль виховання може мати позитивний вплив на підлітків у певних випадках, наприклад, коли діти підліткового віку відчувають потребу в структурі та чітких правилах. Також важливо враховувати, що відносини в сім'ї є взаємними, і авторитарний стиль виховання може бути більш успішним, якщо батьки демонструють повагу до потреб та інтересів своїх дітей і надають їм підтримку та емоційне тепло.

Потуральний стиль виховання може мати як позитивний, так і негативний вплив на характер підлітка. З одного боку, даний стиль може надати підліткам відчуття безпеки та захищеності, що може бути особливо важливим в ранньому підлітковому віці. Батьки, які використовують потуральний стиль, зазвичай дуже дбають про здоров'я та харчування своїх дітей, а також контролюють їхні заняття

та дозвілля. Такий підхід може допомогти підлітку відчувати себе захищеним та підтриманим. З іншого боку, даний стиль може мати негативний вплив на характер підлітка. Забезпечення надмірної безпеки та контролю над кожним аспектом життя може пригнічувати та обмежувати розвиток самостійності та впевненості у власних силах у підлітка. Такий підхід також може призвести до того, що підліток не навчиться самостійно приймати рішення та вирішувати проблеми, оскільки батьки постійно контролюють їхнє життя. Крім того, потуральний стиль може призвести до відчуття відстані та неприйнятності з боку батьків, оскільки підліток може відчувати, що його не вважають достатньо зрілим, щоб приймати свої рішення.

Стилі виховання можуть мати значний вплив на самооцінку людини. Кожен стиль виховання по різному впливає на самооцінку підлітка. Проаналізуємо притамані нами стилі виховання та їх вплив на самооцінку.

Авторитарний стиль виховання характеризується високим контролем та низькою підтримкою соціально-емоційних потреб підлітка. Цей стиль може призвести до низької самооцінки, оскільки підліток може відчувати себе неспроможною та безсиллям у вирішенні задач і питань.

Демократичний стиль виховання характеризується більш рівномірним контролем та підтримкою підлітків. Цей стиль виховання сприяє розвитку позитивної самооцінки, оскільки підліток відчуває себе впевненою та компетентною у вирішенні завдань.

Потуральний стиль виховання характеризується низьким рівнем контролю та низькою рівнем підтримки підлітка. Цей стиль виховання може мати негативний вплив на самооцінку підлітка. Незадоволеність батьків з діями своєї дитини або відсутність відповідної підтримки можуть призвести до відчуття незначимості та непотрібності підлітка, що в свою чергу може позначитися на його самооцінці. Також, звичайно, пасивність з боку батьків може призвести до того, що підліток не буде отримувати достатньої дози стимулів для відчуття своєї компетентності та незалежності, що також може позначитися на його самооцінці.

Другим етапом емпіричної частини нашого дипломного дослідження було вивчення серед підлітків визначення рівня самооцінки відповідно до стилів сімейного виховання, які були виявленні у батьків. Дослідження провелося за допомогою методики «Визначення рівня своєї самооцінки». Дане дослідження показало, що стилі виховання, а саме демократичний, потуральний та авторитарний стиль виховання вплинули на позитивну самооцінку досліджуваних. 100% підлітків мали адекватну самооцінку (див. малюнок 2.11), що свідчить про здатність розуміти свої можливості, здібності та потреби. Це означає, що підлітки, які мають адекватну самооцінку, зазвичай мають реалістичне уявлення про себе і свої можливості, і не переоцінюють або недооцінюють себе. Такі підлітки можуть бути впевненими у собі і своїх здібностях, але не ставлять перед собою нереальних цілей або очікувань. Вони можуть краще керувати своїм життям, уникати ризиків і бути більш відповідальними за свої вчинки. Адекватна самооцінка також допомагає підліткам побудувати здорові стосунки з іншими людьми, оскільки вони можуть краще розуміти свої потреби та границі, а також поважати потреби інших.

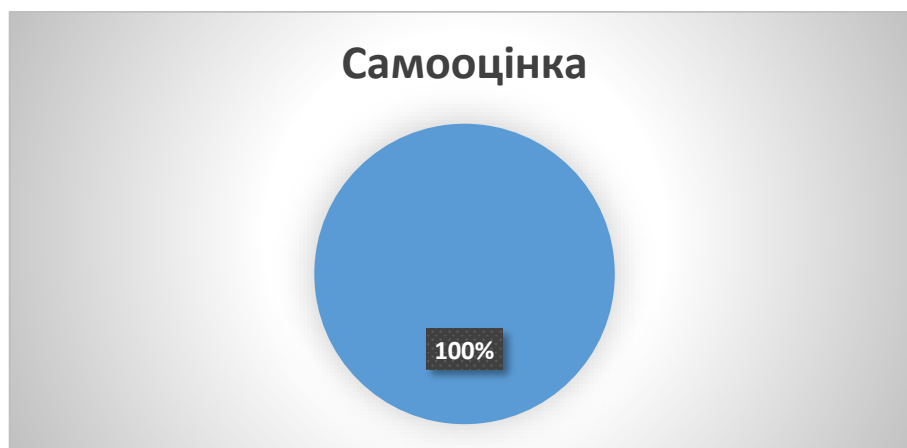

Рис. 2.11. «Самооцінка»

Однак, важливо зазначити, що адекватна самооцінка може бути складною для досягнення в період підліткового розвитку, оскільки підлітки переживають багато змін в своєму житті та самопізнанні. Тому важливо, щоб батьки, вчителі та інші дорослі навколо підлітків надавали підтримку та позитивний приклад, щоб допомогти їм розвивати здорову самооцінку.

Іншим важливим показником, на нашу думку, є ставлення підлітка до оцінки знань з тієї чи іншої дисципліни. На це також можуть впливати стилі сімейного виховання. Проаналізуємо виявлені стилі виховання та їх вплив на спрямованість до оцінки. Авторитарний стиль виховання, коли батьки вимагають підкорення та виконання своїх вимог без обговорення, може мати вплив на ставлення до оцінки. Підлітки, які виховуються за авторитарним стилем, можуть розвивати ставлення до оцінки як до засобу підтвердження своєї власної компетентності та задоволення батьківських очікувань. Їм може бути важливо отримувати високі оцінки, незалежно від того, наскільки ці оцінки відповідають їхнім знанням та розумінню матеріалу. З іншого боку, підлітки, які виховуються за авторитарним стилем, можуть також розвивати страх перед отриманням низьких оцінок, які можуть сприйматися як покарання за невиконання вимог батьків. Це може призводити до невпевненості та страху перед невдачею.

Демократичний стиль виховання, коли батьки намагаються забезпечити співпрацю з підлітком та враховують її потреби та думки, може мати позитивний вплив на ставлення до оцінки. Підлітки, які виховуються за демократичним стилем, можуть розвивати ставлення до оцінки як до засобу оцінювання своїх знань та розуміння матеріалу, а не як до засобу задоволення батьківських очікувань. Такі підлітки можуть бути більш вмотивовані до вивчення та розвитку своїх навичок та здібностей, а не до отримання високих оцінок як самоцілі навчання. Демократичний стиль виховання може сприяти розвитку у підлітків позитивного ставлення до невдачі та помилок, оскільки батьки демонструють, що навчання - це процес, а не результат, і що помилки можуть бути використані як засіб для подальшого вдосконалення.

Потуральний стиль виховання, коли батьки не проявляють достатньо інтересу до діяльності та навчання підлітків, може мати негативний вплив на ставлення до оцінки. Підлітки, які виховуються у потуральному стилі, можуть розвивати ставлення до оцінки як до чогось несуттєвого та неважливого, що може спричинити відсутність мотивації до вивчення певного шкільного курсу та

досягнення успіху в навчанні. Такі підлітки можуть не розуміти важливості оцінок та їх впливу на подальший успіх у навчанні та житті. Крім того, потуральний стиль виховання може сприяти розвитку у підлітків страху перед невдачею та помилкою, оскільки вони не отримують достатньо підтримки та заохочення від батьків. Такі підлітки можуть боятися не відповідати на запитання або виконувати завдання, що може призвести до зниження самооцінки та мотивації до вивчення.

За методикою «Спрямованість на оцінку» за Т.В.Ескакусто (див.малюнок 2.12), яка проводилась в нашому дослідженні, змогли дійти до аналізу спрямованості до оцінки за конкретними стилями виховання, які були дослідженні у наших батьків. Так, 45% підлітків мали низьку спрямованість до оцінки, а це може означати, що людина не ставить перед собою високих цілей та не має прагнення до досягнення успіху. Це може бути пов'язано зі стилем виховання, недостатнім розумінням важливості навчання та оцінок, недостатнім інтересом до предметів або зі здоров'ям. Низька спрямованість до оцінки свідчить про різноманітні проблеми, такі як недостатня мотивація до навчання, невпевненість у власних знаннях та недостатнє розуміння важливості оцінок. Ці проблеми були дуже помітні при інтерпретації методики по відповідям на запитання. Наприклад, на питання: «Чи пам'ятаєш, коли отримав першу двійку?» підлітки з низькою спрямованістю до оцінки відповіли «ні», що вказує, що підлітки не переймалися оцінкою своєї навчальної діяльності, або про недостатню мотивацію чи недостатнє розуміння важливості оцінки. 55% підлітків мають високу спрямованість до оцінки, а це свідчить про те, що підліток має великий інтерес до оцінювання своїх знань, здібностей, навичок та результатів. Такий підліток вимогливий до себе та інших, завжди ставить високі цілі та очікування, і може вважати, що оцінки є ключовим фактором успіху та задоволення. З одного боку, висока спрямованість на оцінку може бути корисною, якщо вона стимулює підлітка до досягнення високих результатів, підвищує мотивацію та розуміння того, що необхідно зробити, щоб досягти успіху. З іншого боку, вона може ставити підвищений тиск на підлітка, призводити до тривоги та стресу,

зменшувати задоволення від роботи та навчання. За питаннями з методики ми можемо побачити, що і справді підлітки з високою спрямованістю мають певний стрес та тривожність. Наприклад, на питання «Ти червонієш, коли вчитель називає твою погану оцінку?» або «Буває, що перед контрольною роботою твоє серце починає битись сильніше?», то відповідь досліджуваних була «так», що і підтвержує сформоване вище узагальнення. В цілому, висока спрямованість на оцінку може мати як позитивні, так і негативні наслідки, залежно від того, як людина використовує цей фактор у своєму житті.

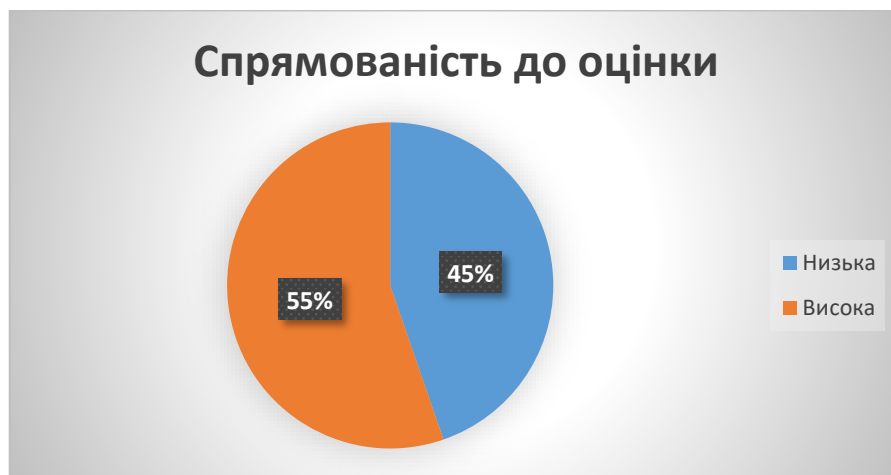

Рис. 2.12. «Спрямованість до оцінки»

Було зіставлено досліджені стилі виховання з спрямованістю на оцінку. І справді підлітки, які вихувались за авторитарним або за демократичним стилем, мають високу спрямованість на оцінку, а підлітки з потуральним стилем виховання - низьку спрямованість на оцінку.

Отже, стилі батьківського виховання впливають на спрямованість на оцінку. Низька та висока спрямованість на оцінку мають свої переваги та недоліки, і важливо знати, як впливає ця характеристика на поведінку, психіку людини та життєдіяльність підлітка.

Кореляційні зв'язки між стилем батьківського ставлення і самооцінкою підлітка та його ставленням до оцінки ми встановлювали за допомогою програми SPSS, використовуючи непараметричну кореляцію за коефіцієнтом Спірменом. В кореляції було представлено 5 шкал за батьківським ставленням (прийняття, кооперація, контроль, симбіоз та невдачі дитини) та самооцінка і

ставлення до оцінки підлітка. З коефіцієнта Спірмена, бачимо, що взаємозв'язок присутній лише між шкалою невдачою та контролем, адже тут спостерігається помірна, статистично значуща кореляція (0,359). З усіма іншими показниками взаємозв'язок не відбувається, адже дуже низький кореляційний зв'язок. За коефіцієнтом Спірмена, взаємозв'язку між шкалою невдачі та самооцінка підлітка не виявлено, оскільки присутня дуже слабка та зворотня кореляція (-0,042). Не виявлено взаємозв'язку між самооцінкою і ставленням до оцінки підлітка - слабка та зворотня кореляція (-0,126). Взаємозв'язок між шкалами кооперація та симбіоз відсутній - наявна дуже слабка кореляція (0,242). Дані представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати кореляційного аналізу за методиками батьківського ставлення А.Я. Варга, В.В. Століна, «Спрямованість на оцінку» за Т.В.Ескакусто та «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г.М. Казнацевою).

			Correlations						
			Прийняття	Кооперація	Симбіоз	Контроль	Невдачі_дитини	Самооцінка_підлітка	Ставлення_до_оцінки_підлітка
Spearman's rho	Прийняття	Correlation Coefficient	1,000	-,108	,084	-,074	-,306	,012	,233
		Sig. (2-tailed)	.	,537	,630	,671	,074	,949	,200
		N	35	35	35	35	35	32	32
	Кооперація	Correlation Coefficient	-,108	1,000	,242	-,071	,139	-,172	,127
		Sig. (2-tailed)	,537	.	,161	,686	,426	,347	,487
		N	35	35	35	35	35	32	32
	Симбіоз	Correlation Coefficient	,084	,242	1,000	,242	,327	-,148	,170
		Sig. (2-tailed)	,630	,161	.	,162	,055	,419	,351
		N	35	35	35	35	35	32	32
	Контроль	Correlation Coefficient	-,074	-,071	,242	1,000	,359*	,106	,166
		Sig. (2-tailed)	,671	,686	,162	.	,034	,564	,365
		N	35	35	35	35	35	32	32
	Невдачі_дитини	Correlation Coefficient	-,306	,139	,327	,359*	1,000	-,042	,045
		Sig. (2-tailed)	,074	,426	,055	,034	.	,821	,808
		N	35	35	35	35	35	32	32
	Самооцінка_підлітка	Correlation Coefficient	,012	-,172	-,148	,106	-,042	1,000	-,126
		Sig. (2-tailed)	,949	,347	,419	,564	,821	.	,452
		N	32	32	32	32	32	38	38
	Ставлення_до_оцінки_підлітка	Correlation Coefficient	,233	,127	,170	,166	,045	-,126	1,000
		Sig. (2-tailed)	,200	,487	,351	,365	,808	,452	.
		N	32	32	32	32	32	38	38

Отже, за кореляційними даними бачимо, що лише шкала невдача та контроль мають помірну, статистично значущу кореляцію, а всі інші показники – дуже низький кореляційний зв'язок. Відсутність кореляції може полягати в тому, що аналізовані показники виступають самостійними по відношенню один до одного і, можливо, зумовлені чинниками, які знаходяться поза завданням даного дослідження.

2.3. Аналіз впливу сімейного виховання на формування характеру підлітка.

Стиль виховання підлітка може бути репродуктивним, тобто він може бути відображенням того стилю, який використовували батьки в дитинстві. При цьому самооцінка та Я-образ підлітка можуть бути сформовані батьківськими поглядами та методами контролю над поведінкою підлітка. Це може бути досягнуто, по-перше, через передачу образів та ставлень до себе, які батьки передають підлітку як прямі або непрямі (через поведінку) вказівки; по-друге, через формування в нього стандартів поведінки та рівня очікувань; по-третє, через контроль над поведінкою підлітка, який може допомогти їй засвоїти способи самоконтролю.

У підлітків можуть виникати позитивні і негативні уявлення про себе, які впливають на їхню самооцінку. Позитивний вплив полягає в тому, що підлітка переконують у необхідності бути добрим, розумним та проявляти інші позитивні якості. Негативний вплив проявляється, коли підлітка переконують у його поганості, злості, недоумкуватості тощо[31].

Р. Ленг вводить поняття "містифікації" як процесу, в якому батьки нав'язують дитині свої погляди на те, ким вона є. Це може бути досягнуто через приписування підлітку характеристик, які не відповідають його справжнім здібностям, наприклад, називаючи підлітка слабким або неспроможним самостійно діяти, або інвалідизують, знецінюють думки і дії підлітка, його плани й інтереси. У результаті підліток погоджується з думками про нього батьків або найчастіше реагувати на них агресивно.

Батьки можуть впливати на формування Я-образу підлітка шляхом стимулювання певної поведінки, яка може підвищувати або знижувати самооцінку підлітка та змінювати його уявлення про себе. Наприклад, підліток може бути орієнтований на досягнення певних цілей і стандартів, що визначаються батьками, що в свою чергу впливає на формування її Я-образу.

Якщо плани та цілі відповідають можливостям підлітка з психофізіології та психології, його схильностям та інтересам, то створена ситуація успіху допомагає формувати позитивне уявлення про себе у підлітків та підвищує його самооцінку. У випадку, якщо цілі не відповідають можливостям підлітка, то він може втратити впевненість у собі, почати переживати тривогу та стати невпевненим.

Неадекватне ставлення до підлітка може мати різні причини, серед яких важливими є [34]:

- психолого-педагогічна некомпетентність батьків, яка проявляється в некритичному прийнятті ригідних стереотипів виховання, що призводить до стихійності виховання, неузгодженості між установками та діями батьків тощо;
- особистісні особливості батьків;
- взаємини між подружжям або іншими членами родини, які відображаються на підлітку.

Друга причина - особливості особистості батьків, може бути проявом надмірної опіки матері над дитиною, що була описана ще у 1922 році Альфредом Адлером. Така мати може перевищувати міру догляду за підлітком, що може заважати її активності та самостійності. [27, с. 39].

О. Захаров описав особистісні особливості батьків дітей, які страждають на неврози. Автор зазначає, що матері мають високу тривожність та невпевненість у собі, які поєднують з надмірною пунктуальністю, нетерпимістю, конфліктністю та недостатньою емоційною чутливістю. Батьки ж, за словами дослідника, характеризуються пасивністю, м'якістю та загальним фоном настрою, що проявляється у певній манірності [22].

Процес виховання підлітка може бути негативно позначеним не лише через такі особистісні риси батьків, як тривожність та емоційність, але й через їх домінантність, бажання влади, прагнення підкорити підлітка та очікування безумовної покори (особливо, якщо це стосується ставлення матері до свого сина). Крім того, батьки, які проявляють марнотратство, можуть підвищувати

вимоги до можливостей підлітка, що також має негативний вплив на процес її виховання.

Батьки з глибокими особистісними проблемами можуть використовувати захисний механізм "проекції", що означає перенесення своїх небажаних якостей і проблем на підлітка, навіть не усвідомлюючи цього. Такі батьки можуть спробувати викоринити ці риси з підлітка, але насправді це проявляється як "емоційне відторгнення", коли батьки не можуть прийняти свою дитину через невідповідність її ідеальному образу, або як "гіперпротекція", коли батьки приховують своє відторгнення за маскою любові та захисту (такі батьки про свою дитину кажуть: "я її люблю, але вона погана, ледача, нерозумнна тощо, робить щось тільки після покарання")[37].

Дослідження О. Варги показали, що особливості взаємин у сім'ї можуть впливати на психічний розвиток підлітка. Наприклад, вона спостерігала, що діти, які страждали на нічний енурез, часто мали невротичний синдром, який був умовно бажаний для батьків, оскільки він витісняв проблеми в їх власних інтимних стосунках.

У неповній сім'ї мати може передавати свої власні проблеми з колишнім чоловіком на свого сина, оцінюючи його негативно ("такий самий, як батько"), або ставитися до сина-підлітка як до заміни чоловіка, вимагаючи постійної уваги до себе, нав'язливої бажання бути в товаристві сина та обмеження його контактів з однолітками.

Конфліктні взаємини в родині можуть призвести до того, що окремі члени родини використовують підлітка для вирішення власних проблем. Дослідники, які займалися вивченням психології таких родин, виділили три типи негараздів, які є характерними для цих родин:

- суперництво, що характеризується боротьбою двох або більше членів родини за підвищення свого соціального статусу, може мати тривалий та хронічний характер;

- уявне співробітництво, коли члени сім'ї зовнішньо утримуються від конфліктів та проблем, але в разі кризових подій, таких як хвороба родича,

підвищення посадового становища одного з подружжя та збільшення робочого часу, конфлікти можуть спалахнути;

- ізоляція, яка полягає в психологічному відокремленні одного або декількох членів родини один від одного, може призвести до утримання лише формальних стосунків, які зазвичай обмежуються діловими контактами [22; 25, с. 110-112].

О. Добрович зазначає, що підлітки, які виховуються в таких "важких сім'ях", часто уподібнюються до фіксованих ролей, таких як "ідеалізований символ сім'ї", "схрибана зі скарбами для батьків (дідуся, бабусі тощо)", "неспокійний або жахливий малюк" тощо, які відображають взаємовідносини між дорослими членами сім'ї [27 с.40-42;36].

Так, коли дорослі в родині змагаються між собою, можуть почати ставити підлітка на п'єдестал і робити її центром уваги. Це може бути спробою зайняти верховенство в сім'ї або створити ілюзію співробітництва (коли всі зацікавлені в тому, щоб зберегти уявний мир і загальне захоплення підлітком, що "склеює" родину разом).

Коли підліток у дитинстві змушений грати роль "маминоного (таткового, бабусиноного та іншого) скарбу", то він може стати особистим кумиром когось із дорослих. Це зазвичай свідчить про суперництво між дорослими (наприклад, запитання "Кого ти більше любиш?" може травмувати і дезорієнтувати підлітка, змушуючи її демонструвати лицемірство та спритність), або при ізоляцію когось із дорослих, який компенсує цю прихильністю підлітка, через брак емоційного тепла в родині.

Роль "цяці", яку приписують підлітку, зазвичай пов'язана з ситуацією уявного співробітництва в родині, коли дорослі не мають бажання або не розуміють необхідності глибоко занурюватися во внутрішній світ один одного, а замість цього очікують від підлітка виконання правил та покору. Таке ставлення може призвести до того, що підліток стає настільки самокритичною, що кожне невдача або помилка в майбутньому важко переживатиметься.

Уявне співробітництво в родині може призвести до того, що підліток отримує роль "жахливої дитини". В цьому випадку погана поведінка підлітка

стає своєрідним внутрішнім сімейним фетишем, що парадоксально зближує емоційно віддалених людей.

Так, це може статися в сім'ях, де панує суперництво та конфлікт між дорослими членами. В такій ситуації підліток може стати жертвою, на яку звертають увагу, як на особу, що відповідає за загальний негативний настрій в родині. При цьому, дорослі можуть проявляти агресію та критикувати підлітка, навіть якщо її поведінка не є винувата в конфліктах. Це може призвести до втрати самооцінки та негативного впливу на психологічний стан підлітка в майбутньому.

"Жахлива дитина" може бути виправданням ізоляції когось із членів сім'ї, "винних" у її "поганості".

Недостатня здатність батьків визначити сприятливу виховну позицію для розвитку підлітка може призвести до серйозних порушень у відносинах з підлітком, а також до жорстокості по відношенню до них. Існують різні форми жорстокості до підлітків:

- Фізична жорстокість, яка включає будь-які форми травм, які підлітки отримують від цілеспрямованих дій батьків, такі як фізичні покарання.
- Сексуальна жорстокість, яка полягає в залученні функціонально незрілих підлітків до сексуальних дій або спостереження за ними без їхньої згоди та розуміння.
- Емоційна або психічна жорстокість, яка може проявлятися як негативна увага (погрози, постійна критика, лайки тощо), так і у формі повного ігнорування підлітка.
- Байдужість до підлітка, що проявляється у неувазі до її інтересів та потреб, як духовних, так і матеріальних (одяг, їжа, медикаменти) та інші.

Деякі батьки використовують мотивацію досягнень як метод виховання своїх дітей. Головною метою виховання для них є досягнення успіху та результатів, яких їм не вдалося досягти власними силами через відсутність

можливостей або недостатню наполегливість. Подібне батьківське поводження неусвідомлене для самих батьків здобуває елементи егоїзму: Ми хочемо сформувати дитину по своїй подобі, адже він продовжувач нашого життя...Підліток може втратити свою незалежність і перетворитися на копію батьків, які не беруть до уваги її можливості, інтереси та здібності. Замість цього, підлітку накладають запрограмовані цілі та ідеали, які не відповідають її особистості. Такий підхід може привести до того, що підліток буде примушений обрати шлях, який не відповідає його потребам і здібностям, тільки для того, щоб задовольнити батьківські очікування. Це може призвести до повного провалу. З іншого боку, підліток може відстоювати свої інтереси та здібності, що призводить до розчарування батьків і конфліктів у сім'ї[33;35].

Є сім'ї, де мета виховання підлітка не ставиться на перший план, а зосереджується на відтворенні системи виховання, яку прийняли батьки. Ці родини зазвичай складаються з дуже компетентних і ерудованих батьків, які приділяють багато часу і уваги своїм дітям. Після знайомства з якоюсь виховною системою та надійному їй довірі, батьки цілеспрямовано працюють над її безумовною реалізацією.

Безсумнівно, у кожній з новомодних виховних систем є свої коштовні знахідки, чимало корисного і важливого. Головне при цьому, щоб батьки не забували, що не дитина для виховання, а виховання для дитини. До речі, батьки, що впливають вихованню по типі «реалізації системи», внутрішньо схожі, їх поєднує одна загальна особливість – відносна неуважність до індивідуальності психічного світу своєї дитини.

Після того, як людина зазнала певного життєвого досвіду та ознайомила з історією свого особистісного розвитку, вона може сформувати зверхцінні ідеї, які полягають у тому, що певна людська якість стає найбільш коштовною та незамінною для успіху в житті. У таких випадках, батьки можуть ставити перед собою завдання виховувати дитину таким чином, щоб вона обов'язково була наділена цим особливо цінними якостями. Наприклад, батьки можуть вважати,

що їхній син чи дочка повинні обов'язково мати якості такі, як доброта, ерудиція чи сміливість.

Яскравим прикладом може служити ситуація, коли захоплення спортом приводить до того, що чоловіки будують плани про спільні сімейні походи, катання на яхтах, заняттях гірськими лижами, не зауважуючи, що в їхніх мріях про майбутню дитину їм бачиться хлопчик. Але народжується дівчинка, а виховання будується по заздалегідь запрограмованому зверхцінному зразку: чоловічий стиль одягу, зайві для дівчинки спортивні вправи, глузливе відношення до ігор з ляльками і т.п. Усе це може привести до негативних наслідків у психічному розвитку дитини.

Основні складності в спілкуванні, конфлікти виникають через батьківський контроль за поведінкою, навчанням підлітка, його вибором друзів тощо.

У підлітковому віці стикаються зі складнощами і ті підлітки, батьки яких мають надмірно високі очікування, які підлітки не можуть виправдати. У таких випадках духовна близькість між батьками та дітьми зазвичай втрачається. Підлітки бажають самостійно вирішувати свої проблеми та бунтують проти далеких для них очікувань. Конфлікти можуть виникати, коли батьки ставляться до підлітка як до маленької дитини або коли вимоги до нього не послідовні, оскільки вони хочуть бачити у ньому як дитину, що підкоряється, так і дорослу, що має бути самостійною.

В психологічній практиці існує 4 способи підтримки конфліктних ситуацій:

- Відхід від проблеми (чисто ділове спілкування)
- Світ за будь-яку ціну (для дорослого відношення з дитиною дорожче всього). Закриваючи очі на негативні вчинки, дорослий не допомагає підлітку, а навпаки – заохочує негативні форми поведінки підлітка.
- Перемога за будь-яку ціну (дорослий прагне виграти, намагаючись придушити непотрібні форми поведінки підлітка. Якщо він програє в одному, то буде прагнути виграти в іншому. Ця ситуація нескінченна.)

- Продуктивний (компромісний варіант). Цей варіант припускає часткову перемогу й в одному й в іншому таборі. До цього обов'язково потрібно йти разом, тобто це повинно стати результатом спільного рішення.

Слід зазначити, що батьки переносять особистісні проблеми і проблеми у стосунках з іншими членами сім'ї на своїх дітей переважно підсвідомо, найчастіше з глибоким переконанням, що саме так дитині роблять добро. Проте в результаті неадекватне ставлення батьків призводить до деформації особистості підлітка, утрудняє можливості його самореалізації, актуалізуючи тим самим необхідність надання сім'ї психологічної допомоги.

Висновок другого розділу

Під час дослідження поведінки та методів виховання батьків на підлітків, ми встановили тісний зв'язок між ними та формуванням характеру підлітка. Батьки часто вважають, що їхні діти вже дорослі та сформовані як особистості з встановленими характерними якостями, забуваючи про те, що на цьому складному перехідному етапі дітям все ще необхідна увага та підтримка.

Особливо це стосується періоду переходу від молодшого шкільного віку до юнацького, коли відбуваються інтенсивні процеси формування психіки дорослості та зміни цінностей та інтересів. Коли батьки обирають стиль виховання для підлітка, вони часто забувають про те, що їхні діти все ще потребують уваги, підтримки та настанови. Крім того, батьки можуть не враховувати індивідуальні потреби та можливості своїх дітей, вибираючи один універсальний стиль виховання для всіх дітей в сім'ї. Важливо, щоб батьки були свідомі своєї ролі у вихованні підлітків та намагалися забезпечити їм необхідну увагу, підтримку та настанови, щоб допомогти їм стати незалежними та впевненими в собі дорослими.

Не менш важливим є те, що при виборі стилю виховання велику роль також грає вплив на самооцінку та спрямованість на оцінку підлітків. Забуваючи про індивідуальні потреби та можливості своїх дітей, батьки можуть застосовувати стиль виховання, який може негативно впливати на самооцінку підлітка та спрямованість на оцінку. Наприклад, якщо батьки застосовують суворий стиль виховання та постійно критикують своїх дітей, то це може призвести до погіршення самооцінки та невпевненості в собі у підлітків. З іншого боку, якщо батьки застосовують дуже лагідний стиль виховання та не ставлять вимог до підлітків, то це може призвести до недостатньої спрямованості на оцінку та недостатньої мотивації до досягнення успіху. Отже, важливо, щоб батьки були свідомі того, як їхні дії впливають на самооцінку та спрямованість на оцінку підлітків, і обирали стиль виховання, який би найкраще враховував індивідуальні потреби та можливості кожного підлітка.

Порівнюючи результати першої і другої групи, ми бачимо, що представники першої групи оцінюють позитивний інтерес батьків до них низьким, а ворожість високою на відміну від досліджуваних другої групи. Щодо автономності та директивності, то результати досліджуваних, також, показують певні відмінності. А саме, у першій групі вони значно вищі, ніж у другій. Щодо, непослідовності, то цей показник має майже однакові показники і різниця між групами не виявлена.

Отримані результати з дослідження для батьків дозволили нам проспостерігати, які стилі виховання притамані нашим досліджуваним. В нас було яскраво виражені такі стилі виховання, як: демократичний, авторитарний та потуральний стиль. Також було описано позитивні і негативні сторони кожних притаманих стилів та ми проаналізували, як кожен з цих стилів впливає на самооцінку та спрямованість на оцінку. Можна зазначити, що в нас були як «строгі» так і «м'ягші» стилі виховання, але це зовсім ніяк не вплинуло на самооцінку для підлітків, тобто дані стилі виховання не «занизили» та не «завищили» самооцінку. Всі підлітки мали адекватну самооцінку, яка допомагає їм бути більш самостійними, впевненими в собі та досягати своїх мрій та цілей. А ось на рахунок спрямованості на оцінку, то так сказати не можна, бо стилі виховання вплинули на цей аспект. За допомогою дослідження та аналізу результатів ми дійшли висновку, що батьки, які використовують авторитарний і демократичний стиль, то підлітки мають високу спрямованість на оцінку, а якщо потуральний стиль, то спрямованість на оцінку – низька. Нами була проведена кореляція за допомогою коефіцієнта Спірмена, що дало нам змогу проспостерігати статистично значущу, помірну кореляцію лишк між шкалами невдачою та контроль.

Методи виховання та поведінка батьків відіграє важливу роль у виникненні та формуванні характеру в підлітковому віці. Адже, у підлітковому віці відбувається перебудова взаємин з батьками: перехід від залежності від батьків до стосунків, в основі яких взаємна довіра, повага і постійно зростаюча рівність. Найбільш типові помилки сімейного виховання такі: дефіцит позитивного спілкування батьків з підлітками; відсутність у дорослих стійких власних позитивних моральних установок; організація життя в сім'ї не сприяє формуванню в підлітка позитивних моральних звичок; батьки не знають і не розуміють внутрішнього світу підлітка. Сім'я, з точки зору висунутих до неї вимог, повинна максимально забезпечувати адаптацію її членів до умов суспільного життя, а також підготувати ґрунт для прийняття підлітком соціальних норм, тобто вона перша включається у вирішення завдань

соціалізації індивіда, а коли цього не відбувається, то підлітки починають шукати себе десь в інших місцях, наприклад в інтернеті.

ВИСНОВКИ

Теоретичне і практичне вивчення впливу стилю сімейного виховання на особливості формування характеру в підлітковому віці дозволило зробити наступні висновки, відповідно до поставлених завдань у даній роботі:

1. У межах вирішення першого завдання роботи теоретично проаналізовано сутність сімейного виховання та його впливу на розвиток характеру підлітка. Взагалі, під вихованням розуміють специфічну діяльність з передачі суспільно-

історичного досвіду на нове покоління з метою планового та цілеспрямованого впливу, що сприяє формуванню особистості, її готовності до життя та виробничої праці. Сімейне виховання можна визначити як одну з форм виховання підлітка, яка об'єднує планові дії батьків з об'єктивним (тобто, стихійним) впливом сім'ї. Найголовнішою функцією, яку виконує сім'я – це виховання своєї дитини. Крім виховної функції, на сім'ю як соціальний інститут покладається важлива роль у виконанні емоційної та духовної функцій, які можуть бути повністю розглянуті як складові виховної системи.

Встановлено, що сім'я чинить вирішальний орієнтаційний вплив на формування особистості: становлення характеру, формування ціннісних орієнтацій, провідних пріоритетів, соціальної зрілості. Основні завдання сім'ї як соціального інституту включають в себе: народження і виховання підлітків; здійснення зв'язку між поколіннями, збереження та передача підліткам цінностей і традицій сім'ї; задоволення потреби в психологічному комфорті та емоційній підтримці, любові; створення умов для розвитку особистості всіх членів сім'ї; задоволення потреби в спілкуванні з близькими людьми; задоволення індивідуальної потреби в батьківстві або материнстві, в контактах з підлітками, їх вихованні, самореалізації в дітях; охорона здоров'я членів сім'ї, організація відпочинку, зняття стресових ситуацій тощо. Однак, на практиці, всі функції не завжди реалізуються або не реалізуються повністю в сім'ях, де виховують підлітків з розвитковими відхиленнями. Труднощі, з якими постійно стикається така сім'я, відрізняються від звичайних повсякденних турбот, які має сім'я з підлітком з нормальним розвитком. Виховання підлітка з порушеннями в розвитку є складним завданням для батьків, оскільки вони самі важко переживають факт народження хворої дитини і потребують адаптації до нових умов життя та соціального статусу (у разі інвалідності підлітка). Тривалий психотравмуючий вплив на батьків, які виховують підлітка з порушеннями в розвитку, може призвести до невротизму дорослих та неадекватної поведінки у вихованні підлітка, такої як надмірна опіка або жорстокість.

2. Відповідно до другого завдання уточнено особливості стилів сімейного виховання та специфіку впливу сім'ї на формування характеру підлітків. З'ясовано, що батьківське ставлення, стиль виховання, характер поведінки батьків з дитиною суттєво впливають на особливості розвитку підлітка, формування її особистості, рис характеру протягом усіх років дитинства.

Розкрито особливості прояву таких основних стилів сімейного виховання, як: авторитарний, демократичний, ліберальний, потуральний та нестійкий стиль. Встановлено, що батьки у процесі виховання підлітків найчастіше використовують авторитарний, потуральний та демократичний стилі виховання. Можна зазначити, що досліджуваним батькам притамані такі виховні впливи, як імперативні й діалогічно-розвивальні виховні впливи, які мають різну психологічну сутність та ефективність. Імперативний виховний вплив є авторитарним, директивним апелюванням до підлітка з метою досягнення контролю над його поведінкою і налаштуваннями, примушуванням його до певних дій або рішень, не торкаючись при цьому глибинної структури психічної організації його особистості. Водночас він відіграє істотну роль у підкріпленні статусних позицій батьків. Діалогічний виховний вплив забезпечує актуалізацію потенціалів особистісного саморозвитку кожної із взаємодіючих сторін (батьків та підлітка) у процесі діалогу. Разом з тим розкрито особливості сімейного виховання дітей з відхиленнями у розвитку та особливості впливу сімейного виховання на формування характеру таких підлітків. Варто зазначити, що у всіх підлітків з розвитковими відхиленнями можуть спостерігатись девіації в особистісному розвитку, які зумовлені не лише конституційними особливостями та впливом вади, а й проблемами у міжособистісних взаємодіях та комунікації. До домінуючих негативних особистісних рис можуть належати агресивність, конфліктність, тривожність, ізоляція та проблеми у комунікації.

3. Емпіричне дослідження встановлення зв'язку між стилями сімейного виховання та розвитком характеру підлітка засвідчило наступне:

- Дослідженні стилі сімейного виховання кожен по своєму впливає на розвиток характеру підлітка. В авторитарному стилі виховання батьки встановлюють

жорсткі правила і не дозволяють підлітку виражати свої думки та почуття. Такий підхід може призвести до розвитку у підлітка відчуття безсилля, низької самооцінки та страху перед батьками. Потуральний стиль виховання підлітка полягає в тому, що батьки надають дитині вільність і можливість самостійно вирішувати свої проблеми та приймати рішення. Вони намагаються не втручатися в життя дитини та не диктувати свої погляди і думки, а замість цього надають їй можливість розвиватись самостійно та вільно. Цей стиль виховання сприяє формуванню самостійності, ініціативності та відповідальності у підлітка, однак може викликати проблеми, якщо підліток ще не має достатнього життєвого досвіду та не вміє самостійно приймати рішення. Демократичний стиль виховання підлітка передбачає співпрацю батьків і дітей у процесі взаємодії. Батьки, застосовуючи цей стиль, вважають, що підліток має право на своє власне бачення справ та право висловлювати свої думки та почуття. Цей стиль виховання сприяє формуванню в підлітка розуміння того, що його думка є важливою, що він має право на власний вибір, та що він має право на помилки. Він також сприяє розвитку самодисципліни, самостійності та впевненості в собі.

- Дані стилі виховання ніяк не вплинули на самооцінку підлітка, всі досліджувані мали адекватну самооцінку (100%). Підлітки мали реалістичне уявлення про свої здібності, можливості, сильні та слабкі сторони, при цьому не переоцінює свої успіхи і досягнення, а також не занижує своїх можливостей і досягнень.
- Ось що не скажеш про ставлення до оцінки, батьки, які використовують потуральний стиль виховання, то спрямованість на оцінку низька (45%), а якщо авторитарний і демократичний стиль, то спрямованість – висока (55%). Низька спрямованість на оцінку може вказувати на недостатню увагу до власних досягнень та можливостей, недовіру до власних здібностей, низьку самооцінку, нестійкий емоційний стан або невпевненість у власних діях та рішеннях. Висока спрямованість на оцінку свідчить про більшу впевненість у своїх цілях та досягненнях.
- Самооцінка та спрямованість на оцінку грають важливу роль у формуванні характеру підлітка. Якщо підліток має позитивну самооцінку та спрямований на

конструктивну оцінку себе та своєї діяльності, то це може позитивно вплинути на формування таких характерних рис як самодисципліна, самоконтроль, цілеспрямованість та рішучість. З іншого боку, негативна самооцінка та спрямованість на негативну оцінку можуть спричинити формування таких характерних рис як несамовитість, нестійкість, неспокій, невпевненість та несаможиттєвість. Отже, самооцінка та спрямованість на оцінку можуть впливати на формування характеру підлітка, сприяючи розвитку позитивних або негативних характерних рис. Тому важливо підтримувати позитивну самооцінку та спрямованість на конструктивну оцінку, щоб допомогти підліткам стати більш впевненими та самостійними особистостями.

Протягом підліткового віку особистість досягає високого рівня розвитку та здібностей, збагачує ментальний досвід, уперше масштабно роздивляється свій внутрішній світ, свою індивідуальність, формує цілісний Я - образ, самовизначається у життєвих і професійних планах, осмислено спрямовує свій погляд у майбутнє. Вивчення особистих рис характеру дає можливість підліткам з'ясувати причини власної неуспішності, нереалізованості під час навчання, спілкування. Аналізуючи дані психодіагностики учні поступово вчаться працювати над собою, самовдосконалюватись. Найціннішим результатом є те, що бажання кожного учня стати кращим веде його до самоствердження, самовдосконалення, самоповаги, до "творіння самого себе", а тому і до серйозних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Алексеєнко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. // Український соціум. Київ, 2008. С. 63-67.
2. Атаманчук Н. М., Т. С. Пільгук. Особливості взаємовідносин батьків та підлітків: Методичні рекомендації для студентів педагогічних закладів, соціальних педагогів, психологів. Полтава, 2014. 24 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-методологічні засади : Навч.-метод. видання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
4. Бодальов О. О. Психологія про особистість. М., 1988. 188 с.
5. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості. *Початкова школа*. 1995. №4. С. 4-5.
6. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
7. Варга А. Я. Структура и типы родительских отношений: автореф. дис канд. психол.наук. Москва, 1986. 22 с.
8. Варга А. Я., Столін В. В. Тест-опитувальник батьківського ставлення. URL: https://stud.com.ua/17606/psihologiya/test_opituvalnik_batkivskogo_stavlennya (дата звернення: 14.03.2021).
9. Т. Г. Цуркан Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 120-125. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_3_23
10. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2007. 400 с.
11. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
12. Г. Циганенко, Г. Шкуратенюк. Стилi батьківського ставлення: що може стати бар'єром у розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку?. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 33. С. 153-161. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_26
13. Гаміна Т. С., Гончар О. Ю. Педагогіка сімейного виховання : Навчальний посібник Луганськ : Альма-матер, 2012. –523 с.
14. Гарбузов А. Типи неправильного виховання / А. Гарбузов // Мамине Сонечко. – 2012. – № 5 – С. 4–5.
15. Дмитренко А. К. Психологія сімейного виховання / А. К. Дмитренко, П. Є. Мармазинська, О. С. Тарновська. Чернівці : Прут, 2001. 280 с.

16. Ейдемільнер Е. Г. Психологія та психотерапія родини / Е. Г. Ейдемільнер, В. В. Юстицькіс. СПб. : Изд . Пітер, 1999. 905 с.
17. Ерніязова В. Стиль сімейного виховання і майбутнє дитини / В. Ерніязова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – №3. – 2002. – С. 224-228.
18. Максименко С. Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навч. посібник. Київ: МАУП, 2000.256 с.
19. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки: підручник / Н. Ю. Максимова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 439с.
20. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання : підручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
21. Мелен К. Особливості акцентуацій характеру сучасних українських підлітків. Актуальні проблеми психології в закладах освіти, 2019. 116 с.
22. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / За ред. проф. А.І. Капської. Київ: ДЦССМ, 2003. 184 с.
23. Н. А. Уманець / Аналіз поглядів на еволюцію батьківства в працях сучасних соціологів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 6. С. 175-184. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_6_19
24. Н.О.Бочаріна, С.М.Белякова, А.І.Стеценко. Соціально-психологічні та вікові особливості акцентуацій характеру особистості в період дорослішання. Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 7(12) 2022.-Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7\(12\)-](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-)
25. Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
26. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. Київ : Академвидав, 2006. 360 с.
27. Сова М.О. Психологія сім'ї: Навчальний посібник / М. О. Сова, С. О. Деніжна. К : 2014. 212 с.

28. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
29. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с
30. Н. М. Токарева, А. В. Шамне Основи вікової психології : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013 283 с.
- 31.Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
- 32.Торохтій В. С. Методика діагностики психологічного здоров'я сім'ї. Практична психологія та соціальна робота. 2006. №9. С.30-
33. Benjamin L.S. Structural analysis of social behavior // Psychological review. – 1974. – V. 81.
34. Bowlby J. Family interaction in disturbed and normal families: a methodological and substantive review / J. Bowlby // Psychological Bull. – 1975. – No 1. – P. 33- 65
35. Kendel D., Lesser G. School, Family, and Peer Influences on Educational Plans of Adolescents in the United States and Denmark / D. Kendel, G. Lesser // So- ciology of Education. – 1970. – No 43. – P. 270–278.
36. Mills R.S., Rubin K.H.Parental beliefs about problematic social behaviors in early childhood / R.S. Mills, K. H. Rubin // Child Development. – 1990. – Vol. 61(1). – P. 138–151.
37. Russell A., Russell G. Mothers' and fathers' ex- planations of observed interactions with their children / A. Russell, G. Russel // Journal of Applied Developmental Psychology. – 1988. – Vol. 9(4). – P. 421–440.
38. Schaefer E. S., Bell RQ Development of a Parental Attitude Research Instrument // ChildDevelopment, 1958. Vol. 29. No. 3. P. 339-361.

Додатки

Додаток А

Методика діагностики батьківського ставлення А.Я.Варга, В.В. Століна.

Тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варги – В. Століна

Прізвище, ім'я _____

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.

4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю роздратування щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне в житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які, окрім презирства, нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб дошкулити мені.
17. Моя дитина вбирає в себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, як не старайся.
19. Дитину потрібно тримати у строгих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би.
25. Я жалію свою дитину.
26. Я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими й у поведінці, й у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте й дорослішає.

29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося в житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати й думку дитини.
34. Головна причина примх моєї дитини – егоїзм, упертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму має рацію.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час із дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне й безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – не здатна ні на що хороше.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.

57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Нерідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до опитувальника:

За кожну з отриманих позитивних відповідей випробовуваному нараховується 1 бал. За відповідь "ні" - 0 балів. Якщо перед номером питання стоїть знак "-", то, навпаки, за відповідь "ні" за дане питання нараховується 1 бал, а за відповідь "так" - 0 балів.

Прийняття/відкидання дитини: -3, 5, 6, -8, -10, -12, -14, -15, -16, -18, 20, -23, -24, -26, 27, -29, 37, 38, -39, -40, -42, 43, -44, 45, -46, -47, -49, -51, -52, 53, -55, 56, -60.

Кооперація: 21, 25, 31, 33, 34, 35, 36.

Симбіоз: 1, 4, 7, 28, 32, 41, 58.

Контроль: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.

Ставлення до невдач дитини: 9, 11, 13, 17, 22, 54, 61.

Додаток В

Методика «Спрямованість на оцінку» за Т.В.Ексакусто

„Спрямованість на оцінку” за Т.В. Ексакусто

Прізвище та ім'я учня _____

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

1. Чи пам'ятаєш, коли отримав першу двійку?
2. Буває у тебе, що та чи інша оцінка дещо гірша, ніж у інших учнів класу?
3. Буває так, що перед контрольною роботою твоє серце починає битись частіше?

4. Ти червонієш, коли вчитель називає твою погану оцінку?
5. Чи буває в тебе поганий настрій у вихідні, коли ти в кінці тижня отримав погану оцінку?
6. Якщо тебе довгий час не викликали відповідати, тебе це насторожує та хвилює?
7. Тебе хвилює реакція однолітків на отриману тобою оцінку?
8. Після отримання високої оцінки ти готуєшся до наступного уроку з цього предмету.
9. Тебе хвилює очікування опитування?
10. Тобі було б цікаво вчитись, якби, взагалі, не було б оцінок?
11. Чи захотів би ти відповідати, якщо знав, що за цю відповідь не поставлять оцінки?
12. Після отримання оцінки, ти так само активно працюєш далі?

Обробка та інтерпретація результатів:

Нараховується по 1 балу:

за відповіді «Так» на питання 1 – 9

за відповіді «Ні» на запитання 10 – 12.

Чим більша сума балів, тим більшою мірою виражена спрямованість на оцінку.

Додаток Д

Методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена

Г.М.Казанцевою)

Методика «Визначення рівня своєї самооцінки»

(розроблена Г.М. Казанцевою)

Методика пропонує певну кількість тверджень, навпроти яких ставиться один з трьох варіантів відповідей: «так» (+), «ні» (-), «не знаю» (?), які відповідають власній поведінці в аналогічній ситуації.

Бланк запитань

1. Звичайно я розраховую на успіх у своїх справах.
2. Більшу частину часу я знаходжуся у пригніченому стані.
3. Більшість ровесників зі мною радяться.
4. У мене не має невпевненості в собі.
5. Я настільки ж здібний і винахідливий як більшість оточуючих мене людей.
6. Часом я почуваю себе нікому не потрібним.
7. Я все роблю добре (будь-яку справу).
8. Мені здається, що я нічого не досягну в майбутньому.
9. У будь-якій справі я вважаю себе правим.
10. Я роблю багато такого, про що потім жалкую.
11. Коли я дізнаюсь про успіхи кого-небудь, кого я знаю, то сприймаю це як власну поразку.
12. Мені здається, що всі навколо дивляться на мене з осудом.
13. Мене мало турбують можливі невдачі.
14. Мені здається, що успішному виконанню доручень чи справ мені заважають перешкоди, яких мені не подолати.
15. Я рідко жалкую про те, що вже зробив.
16. Оточуючі мене люди більш привабливі, ніж я.
17. Я думаю, що я постійно комусь необхідний.
18. Мені здається, що я навчаюся гірше за інших.
19. Мені частіше щастить, ніж не щастить.
20. У житті я завжди чогось боюся.

Підрахунок результатів.

Підраховується кількість позитивних відповідей (+), спочатку за непарними номерами, а потім за парними. Від першого результату віднімається другий. Кінцевий результат знаходиться в інтервалі від -10 до +10.

Інтерпретація

від -10 до -4 свідчить про занижену самооцінку

від -3 до +3 – про адекватну самооцінку

від +4 до +10 – про завищену самооцінку.

Анотація

Кваліфікаційна робота бакалавра на тему: «Особливості формування характеру в підлітковому віці залежно від стилю сімейного виховання».

Об'єкт дослідження – розвиток характеру у підлітковому віці.

Предмет – сімейне виховання як чинник розвитку характеру підлітка.

Метою даної роботи є виявлення залежності між психологічними стилями

сімейного виховання і розвитком характеру в підлітковому віці.

Робота складається з 2 розділів:

У першому розділі проаналізовані поняття «сім`я» та «сімейне виховання» в теорії сучасних психологів. Визначено психологічні характеристики стилів сімейного виховання за Е.Шефером. Розглянута психологічна характеристика осіб підлітково віку та формування характеру в цьому віці.

У другому розділі викладені основні методики, що були використані в дипломній роботі; проведена процедура емпіричного дослідження; проаналізовані результати дослідження та розглянутий вплив сімейного виховання на формування характеру підлітка.

Ключові слова: підліток, батьки, стилі сімейного виховання, характер, сім`я, авторитарний, потуральний, демократичний, ліберальний, самооцінка, спрямованість на оцінку, маленький невдаха, симбіоз, кооперація, прийняття-відторгнення, авторитарна гіперсоціалізація.

Annotation

Bachelor's qualification work on the topic: "Peculiarities of character formation in adolescence depending on the style of family upbringing".

The object of research: character development in adolescence.

The subject: family education as a factor in the development of a teenager's characteristics.

The purpose of this work is to identify the dependence between psychological styles family education and development is characteristic in adolescence.

The work consists of 2 sections:

The first section: analyzes the concepts of "family" and "family education" in the theory of modern psychologists. The psychological characteristics of the styles of family upbringing according to E. Shefer are determined. The psychological characteristics of adolescents and the formation of character at this age are considered.

The second section: describes the main methods used in the thesis; the empirical research procedure was carried out; the results of the research are analyzed and the influence of family upbringing on the formation of the adolescent's character is considered.

Key words: teenager, parents, family upbringing styles, character, family, authoritarian, self-centered, democratic, liberal, self-esteem, focus on evaluation, little loser, symbiosis, cooperation, acceptance-rejection, authoritarian hypersocialization.